

XVIII. YÜZYILDA BİR OSMANLI VALİSİ: ÜÇÜNCÜOĞLU ÖMER PAŞA VE MUHALLEFATI

*Necmettin AYGÜN**

ÖZ

Bu makalede, Osmanlı devlet sisteminin klasik yapısının çözülerek yerini farklı yapılanmalara bıraktığı XVIII. yüzyılda, Trabzon eyaletini idare eden Ömer Paşanın hayatı ele alınmaktadır. Bir biyografi denemesi olan bu çalışma sayesinde Paşanın faaliyetleri temelinde Osmanlı taşrasının XVIII. yüzyıldaki siyasî, sosyal ve iktisadî şartlarını anlamayı, taşra idaresinin bu yıllardaki işleyişini görmeyi sağlayan bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı devleti, Doğu Karadeniz, Ömer Paşa, ayan ve eşraf, taşra idaresi

AN OTTOMAN GOVERNOR IN THE 18th CENTURY: ÜÇÜNCÜOĞLU ÖMER PASHA

ABSTRACT

In this paper we will try to give some information on the life of Ömer Pasha who governed Trabzon province in the 18th century in which the Ottoman state's classical system was dissolved and tried to be replaced by new systems. This study will be an experiment of the Pasha's biography by which, it will be possible to understand the political, social and economical conditions of Ottoman provinces in the 18th century.

Keywords: Ottoman State, Eastern Black sea, Ömer Pasha, Ayans/ Notables, Provincial Governance

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, AKSARAY.

Osmanlı Devleti, devşirme kökenli eğitilmiş *kullara* dayalı güçlü bir idarî örgüt ile yerel güç odaklarının etkilerini sınırlayarak uzun süre *merkeziyetçi devlet* olma vasfını devam ettirebilmiş olmakla birlikte, XVIII. yüzyıl örneğinde olduğu gibi bazı dönemlerde taşra idaresi ağırlıklı olarak mahallî unsurların denetimine girmiştir. Vergi toplama, tarımsal üretimi devam ettirme ve güvenliği sağlama başta olmak üzere taşrada kamu hizmetlerini yürüten unsurlardan olan tımar sistemi, şehir ve kasaba ileri gelenleri olan ayân ve eşrafı gölgede bırakmıştı. Ancak, sistemin XVI. yüzyıl sonlarına doğru fonksiyonunu kaybederek çözülmeye başlaması birçok gelişmeye yol açarken, ayân ve eşrafın devlet ile toplum arasındaki örgütlenme içerisinde yer edinmelerine de imkân vermiştir. Devlet, özellikle XVII. yüzyılın başlarından itibaren iç ve dış gelişmelerden kaynaklanan yeni şartlara intibak etmek maksadıyla çeşitli uygulamalara girişmiştir. Asker kaçaklarının artışı¹ ve taşradaki askerî teşekküllerin savaflara katılmaya uzak durmalarına² önlem olarak asker ihtiyacının *sekban* adı altında Anadolu halkından toplanmasına hız verilmesi³ ve her türden gelir kaleminin sıklıkla *iltizam sistemiyle* işletilmeye başlanması bu uygulamalar arasında öne çıkanlardır. Ancak, benzer girişimler yerel unsurlara önceki dönemlere oranla daha fazla ihtiyaç duyulmasıyla sonuçlanmıştır. 1683 Viyana bozgunu ve sonrasında yaşanan askerî başarısızlıklar siyasî ve toplumsal yapıyı zedelerken, devletin vergi ve asker toplamada sıkıntı yaşamasına da yol açmıştır⁴. Vergi toplama meselesi yanı sıra eşkıyalık hareketlerini de önleyemeyen devlet, taşradaki ayân ve eşraf ile işbirliği yapmak mecburiyetinde

¹ Sipahilerin savaflara gitmemeleri ile ilgili örnekler için bakınız Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları*, İstanbul 1995, s.312 ve William Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, İstanbul 2000, s.14.

² Bölge idarecilerinin, XVII. yüzyılın başlarında İran savaflarına katılmak yerine kanuna mugayir hareketlere girişmeleri ile ilgili örnekler için bkz. Feridun Emecen, "Mitler ve Gerçekler Arasında: Giresun'da Seyyid Vakkas Efsanesi ve Giresunlu Seyyid Mehmed Paşa", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 5, Trabzon 2008, s.88.

³ Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization in the Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, (Ed. T. Naff-R. Owen), London-Amsterdam 1977, p.27-52.

⁴ Ocak 1694 tarihli bir ferman sureti (özetle); bazı yeniçeri serdarları kudret-i yeniçeri ve nice kul çavuşluğu iddiasında olup Devlet-i aliyemde bu kadar emlak ve emval ve erzaka mâlik olmuşlar iken emre ve fetavâ-yı şerife itaat etmeyip bu sene ve geçmiş senelerde seferlere gelmediklerinden gayri emirlerindeki yeniçeri tayfasının ekseri vilâyetlerinde kalıp nice türlü fesat ve şekavetle fukaraya eziyet ettikleri, bu makule evlerinde kalan serdarların serdarlıkları başkalarına verilip sefere gelmeyen çavuşların isimleri defter olunup gönderilmesi ve emre karşı gelenlerin cezalarının verilmesi..., bkz. *Trabzon Şer'iyye Sicilleri*, Defter No 1861, s.111b-1 (TŞS, 1861/111b-1).

kalmıştır. Vergi toplama işinde iltizam ve emanet uygulamalarının geri plana itilerek 1695 yılında malikâne sistemine geçilmesi ise, taşra örgütlenmesinde köklü bir değişime neden olmuş görünmektedir. Malikâne sahipleri çoğunlukla İstanbul'da yaşayan üst düzey devlet memurları (askerîler) olduklarından, malikâne adı altında ihale ile aldıkları devlet gelirlerinin idaresini/vergilendirmesini kendi namlarına mahallin ileri gelenlerine yeniden ihale ile vermeleri, taşradaki mahallî unsurların zenginleşmesine, güç, itibar ve statü sahibi olmalarına esaslı bir sebep teşkil etmiştir. Merkezî hükümet mahallî unsurları dışlayacak güçte olmadığından, yerel güçlerin devlet sistemine katılımları hızlanmış ve etkileri Cumhuriyet Türkiye'sine kadar uzanmıştır.

Trabzon eyaleti, XVIII. yüzyılda Trabzon (paşa sancağı), Gönve ve Batum sancaklarından oluşmakta olup⁵ -yüzyılın ikinci yarısında Canikli Süleyman Paşanın Trabzon valiliğine atanması (1758) vesilesiyle olmalı-Canik sancağı muhassıllık olarak Trabzon eyaletine bağlanmıştır⁶. Batum'dan Azak'a kadar olan sahil şeridi genelde Trabzon eyaletini yönetenler tarafından muhafaza edildiğinden eyalet sınırlarının gerçekte Canik'ten Anapa'ya kadar uzandığı söylenebilir. Trabzon sancağı ise, günümüzdeki idarî yapıya göre Giresun, Gümüşhâne, Trabzon ve Rize illerini kapsamaktaydı⁷.

XVIII. yüzyılda Ruslar'ın Karadeniz kıyılarında baskı kurmaları nedeniyle Trabzon valileri genelde, *Kefe Seraskerliği* ve *Faş Kalesi Muhafızlığı* gibi görevleri yerine getirmek şartı ile Trabzon eyaletine atanarak⁸, XVII. yüzyılda olduğu gibi eyalet dışı görevlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Benzer şekilde, 1723 yılında başlayarak 1746 yılında sona eren Osmanlı-İran savaşları sürecinde Trabzon valileri savaşın iâşesi ve idaresi ile görevlendirilmiş olduklarından, eyaletin idaresi ve bakımı ihmal edilmiş; idare sıklıkla mütesellim ile ayân ve eşrafın elinde kalmıştır. Vezir sayısının artmasına karşılık idare edilecek sancak sayısının sınırlı kalması nedeniyle, XVIII. yüzyılda valiler, genelde bir yıl veya daha az süre valilik

⁵ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti'nin İdarî Taksimatı ve Tevcihati", *Trabzon Tarihi Sempozyumu* (Kasım 1998), Trabzon 1999, s.179-192.

⁶ M. Emin Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1998, s.14.

⁷ Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s.46-49 ve Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, İstanbul 2005, s.20-23.

⁸ Mehmet İnaşı, "Trabzon/Batum Eyaleti Valileri (1755-1795)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 29, Erzurum 2006, s. 161-191.

yapma şansı bulmuşlardır⁹. Valilerin iki de bir görevden alınmaları ve yeni vali göreve gelinceye kadar yerel unsurların *mütesellim* adı altında taşrayı yönetmeleri, taşra idaresinin yarı özerk bir hâl almasında önemli bir aşamadır¹⁰. Bu yüzyılda, sıklıkla mütesellim elinde kalan Trabzon eyaleti istikrarlı bir yönetime kavuşamadığı gibi, bunlar idaresinde iken eşkıyalık ve zulüm hareketlerinde artış yaşanmıştır¹¹.

Olumsuz unsurlarına rağmen (halka yüklenen aynî ve nakdî yükümlülükler), savaş ekonomisinin bölge yerleşimlerinde önemli bir sermaye birikimine yol açtığı söylenebilir. Osmanlı devleti ile Avusturya, Rusya ve İran arasında uzun yıllar devam eden savaşlar asker¹², askerî mühimmat ve zahire talebi yarattığından taşımacılık sektörü ile esnaf kollarında önemli bir hareketlilik gerçekleşmiştir. Bölgedeki maden ocaklarından elde edilen ham bakırın silah imali için İstanbul'a, Tophâne gibi devlet imalathanelerine nakledilmesi bölgedeki taşımacılık sektörüne katkı sağlayan diğer bir unsurdur¹³. Tüm bu faaliyetlerin şehir ve kasaba ileri gelenleri gözetiminde gerçekleşeceği dikkate alındığında, ortaya çıkan kârdan bu zümrelerin önemli kazançlar elde edecekleri ortadadır.

Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi¹⁴, XVIII. yüzyılda bölgedeki

⁹ Ayrıntısı için bkz. Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 2007, s.189, 204, 206 ve Musa Çadırcı, *Ülke Yönetimi*, Ankara 2007, s.117. Trabzon valileri örneği için bkz. Kılıç, *a.g.m.*, s.187.

¹⁰ Trabzon'un fethinden sonra şehre atanan valiler uzun yıllar görevlerinde kalırlarken daha sonraki dönemlerde-mesela XVIII. yüzyılda-görev alan valilerin bazen birkaç ay kadar görevlerinde kalmaları söz konusudur bkz. Kılıç, *a.g.m.*, s.188 ve İnbaşı, *a.g.m.*, s.319.

¹¹ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 2000, s.68-84. Trabzon'un mütesellim idaresinde olduğunda yaşananlara örnek için "Tüccar Çukadarî Osman Ağa" ve "Mütesellim Mürteza" örneklerine bakılabilir bkz. Aygün, *a.g.e.*, s.34, 177.

¹² Devletin bölgedeki kazaların ayân ve eşrafından asker talep etmesi 1683 Viyana bozgunundan sonra yaşanan savaşlar esnasında gerçekleşmiş görünmektedir. 1694 yılı Nisan ayında Trabzon merkez kazasından asker toplama ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır bkz. TŞS, 1861/8-1 ve Hasan Umur, *Of Tarihine Ek*, İstanbul 1956, s.49.

¹³ İran savaşlarında askerî mühimmat taşımak amacıyla Trabzon-Erzurum yolu defalarca onarıldığından bu işlerde görev alan usta ve amelelere önemli miktarlarda ödemeler yapılmıştır. Benzer şekilde, savaş alanlarına nakledilmek üzere şehirde erzak depolanan mahaller ile Trabzon kalesinin mühimmat konulan kısımlarının onarılması ve bu vesileyle tamirat masraflarının devletçe ödenmesi önemli miktarlarda sermayenin savaş ekonomisi sayesinde bölgeye akmasını sağlamıştır. İstanbul'a maden ürünleri nakledilmesi *Espiye* gibi bazı köylerin gelişerek kasabaya dönüşmesine yol açtığı gibi madenin depolanması bedesten, han ve mahzenlerin; taşınması da yük hayvanı sahipleri ile gemicilerin yararına sermaye birikimine yol açmıştır bkz. Aygün, *a.g.e.*, s.115-128, 163; 235-249.

¹⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.170.

iktisadî faaliyetlerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölgenin en önemli dokuma sektörü olan keten bezi üretimi ve satışını vergilendiren *keten bezi mukataası* 1735 yılında 1727 yılına oranla %900, yine bölgenin iktisadî faaliyetlerini vergilendiren diğer bir devlet kurumu olan *Trabzon iskelesi gümrük mukataası* ise 1745 yılında 1704 yılına göre %373.6 oranında büyüme yaşamıştır. Benzer şekilde, özellikle bu yüzyılın 30'lu yıllarından sonra Trabzon'da han ve misafirhâne gibi konaklama mekânlarının sayısında önemli bir artış yaşanmıştır¹⁵. Tüm bu faaliyetlere bir şekilde katılan veya bu faaliyetleri işletmek üzere ihale ile alan yerel unsurların güç ve servet sahibi hâline geldiklerini varislerine kalan ve Cumhuriyet Türkiye'sine kadar uzanan servet ve itibara bakarak anlamak mümkündür. Vergi ve asker toplama başta olmak üzere bir takım devlet işlerini ihale ile üstlenenler zamanla sülâle isimleriyle anılacak derecede bölgenin siyasî, iktisadî ve toplumsal yapısını belirler konuma ulaşmışlardır¹⁶.

Benzeri şartlar neticesinde, bölge idaresinde yerel unsurların söz sahibi hâline geldikleri XVIII. yüzyılda, güç ve itibar kazanarak sivrilenler arasında Üçüncüzâde Ömer Paşa ve sülâlesi de yer almaktadır. XVIII. yüzyılda Trabzon valiliği yapan Üçüncüzâde Ömer Paşanın faaliyetleri ve muhallefâtı üzerinden bir biyografi denemesi bu çalışmanın konusudur. Bir biyografi denemesi olan bu çalışma sayesinde Osmanlı taşrasının XVIII. yüzyıldaki siyasî, sosyal ve iktisadî şartlarını görmek mümkün olacaktır.

¹⁵ Aygün, *a.g.e.*, s.161, 358, 363.

¹⁶ Trabzon'da 1730'lardan önce şehir idaresi ve vergilerin toplanmasında görev alanlar genelde bölükbaşı, sipahi, beşe ve çavuş gibi unvanlara sahip kimseler iken, 1730'lardan sonra bu görevlerde *zâde* unvanlı şahısların yoğunluğu söz konusudur. Bu münasebetle Hacı Simci Efendi, Nimbıyıkzâde Mahmut Ağa ve Ali Ağa, Çubukçuzâde Hacı Ahmet Ağa, Simgerdan Hacı Mehmet Ağa, Bünyadzâde Seyit Ali Ağa, Hüsamzâde Ahmet Ağa, Haseki Ahmet Ağa, Ancakarazâde Hacı Mehmet Ağa, Boladzâde Hacı Ahmet Ağa, Şatırzâde Hacı Mehmet Ağa, Murathanzâde Ahmet Bey, Karaçengelzâde Hacı Mehmet Ağa, Gümrükçü Hacı İbrahim Ağa, Rizelizâde Mehmet Ağa ve İsmail Ağa, Haseki İbrahim Ağa ve Kalcıoğlu Ömer Ağa gibi şahsiyetler şehrin idaresinde söz sahibi olup, Trabzon mahkemesinde görülen her türden işte bunların şahitliklerine veya görüşlerine başvurul hâle gelmişti. Bu sülâlelerinin uzantıları olan pek çok kimse ileriki dönemlerde şehir idaresinde görev yapmaya devam ettikleri gibi şehir ve çevresindeki en iyi tarım alanları ve (denize nazır) sayfiye yerlerini de elde etmeyi ihmal etmemişlerdir bkz. Necmettin Aygün, XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Yapı", *Karadeniz Araştırmaları*, C.5/17, Çorum 2008, s.75-111. Bazen eşkıyalığa kalkışan bu unsurlar yeri geldiğinde Anapa gibi sınır kalelerini düşmandan korumak için canlarını siper etmişlerdir, Şatırzâdeler ile ilgili bir örnek olay için bkz. M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul 2005, s.191.

Üçüncüzâde Ömer Paşa ve Valiliği

Üçüncüzâde veya Üçüncüoğlu sülale adıyla devlet yazışmalarında yer alan Ömer Paşa, Torul'un Manastır köyündendir¹⁷. Ömer Paşanın baba adının *Ahmet* olduğu anlatıla gelmekle birlikte, daha başka bilgilerin varlığı söz konusudur. Bu çalışmada görüleceği gibi, Üçüncüzâde Ömer Paşanın *Osman* adında bir kardeşi bulunmaktadır. Osman'ın, *Üçüncüzâde Osman Bey ibn-i el-Hacc Mustafa* olarak ve yine Ömer Paşanın kardeşi olduğu anlaşılan *İsmail*'in de, *Üçüncüzâde İsmail Ağa ibn-i el-Hacc Mustafa*¹⁸ olarak kayıtlarda yer alması söz konusudur. Ayrıca, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyıl başlarında sülale bireylerinin Ömer Paşadan kalan mallara sahip çıkmak için açtıkları mahkeme davalarında Paşanın baba adının *Hacı Hafız Mustafa Efendi* olarak geçmesi¹⁹, Ömer Paşanın baba adının *Mustafa* olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, bahsi geçen *Ahmet*'in Ömer Paşanın büyükbabası olması muhtemeldir²⁰. Paşanın babası olduğu anlaşılan Üçüncüzâde Mustafa Ağanın, Paşanın ölümünden sonra hayatta olduğu ve hayırhasenat faaliyetlerine iştirak ettiği görülmektedir (15 Nisan 1745)²¹.

Ömer Paşanın *on iki yaşında köyünden alınarak İstanbul'a götürüldüğü, Saray'da eğitim görerek vezirliğe kadar yükseldiği, Vidin savunmasına katılarak şöhret kazandıği*²², *I. Mahmud zamanında Dersim isyanını bastırarak padişahın gözüne girdiği*²³, *Trabzon'a üç tuğlu vezir payesi ile*

¹⁷ TŞS, 1907/161a-2.

¹⁸ TŞS, 1929/1-2, 15 Nisan 1768 ve 1924/11-3, 13 Mart 1760'dan naklen Yücel Dursun, *Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları 1758-1769* (Karadeniz Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2009, s.37, 73.

¹⁹ Bu sülaleden yazar A. Güngör Üçüncüoğlu ile 04.08.2009 tarihinde Akçaabat'ta yapılan görüşmeden elde edilen bilgi ve belgeler çalışmamızda "A. Güngör Üçüncüoğlu, *Notlar*" yazımıyla kullanılacaktır.

²⁰ Arşiv kayıtları, Ömer Paşayı sülale adı olan Üçüncüoğlu ile zikrederken baba adını belirtmezler. Ömer Paşanın baba adının "Ahmed" olarak zikredilmesinde, Charles Texier'in Güzel-saray için seyahatnâmesinde kullandığı "bunu yaptıran Ahmet oğlu adındaki paşa..." ifadesi sonraki anlatımları etkilemiş görünmektedir bkz. Charles Texier, *Küçük Asya* (Çev. Ali Suat), C.III, Ankara 2002, s.158-159. Ayrıca, Paşanın kurduğu vakfa mütevellî olarak atadığı kişinin de baba adının Ahmed olması, sülalede *Üçüncü* unvanını alan ilk kişinin "Ahmed" adında biri olduğu düşüncesini doğurmaktadır.

²¹ TŞS, 1911/29b, 25 Rebiülevvel 1158.

²² Avusturya'ya karşı başarılı bir şekilde gerçekleşen Vidin savunmasında Ömer Paşanın ismi geçmemekle birlikte, konu araştırılmaya muhtaçtır bkz. J.V.Hammer P., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VII, İstanbul, s.472-478 ve Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, İstanbul 2005, s.347-366.

²³ Böyle bir isyan tespit edilememiştir. Ancak, I. Mahmud devrinde taşra isyanları önlenemediğinden, Padişahın konu ile ilgili bir Adalatnâme yayımlayarak halkı korumaya çalıştığı

(*vali olarak*) gönderildiği efsaneleşmiş bir anlatı hâline gelmiştir²⁴. Babasının ulema sınıfı ile irtibatlı olması vesilesiyle olsa gerek Ömer'in İstanbul'a giderek burada eğitim aldığı ve zamanla devlet örgütünde yer edindiği anlaşılmaktadır. *Rum-ili Payesi* ile Trabzon eyaletini idare etmesi²⁵ Ömer Paşanın Avusturya ile yapılan savaşlara katıldığı ve başarılı olduğunun göstergesidir. Canik sancağı muhassıllığını 1737 yılında malikâne olarak işleten/vergilendiren üç kişi arasında *Üçüncüzâde Ömer Bey* de yer almakta olup, bu bilgi Üçüncüzâde Ömer hakkındaki arşive dayalı ilk bilgi olması açısından önemlidir²⁶. Ömer Paşa, 21 Temmuz 1739 tarihli bir belgeye göre *Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) sancağı mutasarrıfı* olarak görev yapmaktadır²⁷. Bu esnada İbrahim Paşa, Trabzon valisi olarak görev yapmaktaydı. Üçüncüoğlu Ömer Paşa 7 Kasım 1739 tarihinde Trabzon valisi olarak atanınca, kendinden önce Trabzon valisi olan İbrahim Paşa aynı tarihte Şebinkarahisar sancağına atanmış²⁸ ve böylece bir becayiş gerçekleşmiştir. Ömer Paşanın, beylerbeyi rütbesiyle Trabzon'a atanması²⁹ *üç tuğlu vezir olduğu* anlatısıyla paralellik göstermektedir. 1730'larda, Trabzon'un batısındaki yerleşimlerde Çepni eşkiyasından kaynaklanan ve halkı göçe zorlayacak derecede yaygınlaşan eşkiyalık hareketleri yatışma devresine girdiğinden, Üçüncüoğlu Ömer Paşanın valilik yaptığı 1740'lı yıllar nispeten daha sakin geçen bir dönem olarak ifade edilebilir³⁰.

Ömer Paşa'nın *Harşit vadisinden yol yaptırdığı³¹, doğduğu yer olan*

bilinmektedir bkz. Tahsin Özcan, "Mahmud I", *DVIA*, C.27, Ankara 2003, s.516-518. Ömer Paşa, Van görevinde iken böyle bir isyanı bastırmakla görevlendirilmiş olabilir.

²⁴ Mehmet Üçüncü'nün anlatımından naklen Ömer Akbulut, *Trabzon*, C.I, Trabzon 1955, s.148.

²⁵ *TŞS*, 1906/15.

²⁶ Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, p.108.

²⁷ *TŞS*, 1905/32, 14 Rebiülâhir 1152.

²⁸ Kılıç, *a.g.m.*, s.186.

²⁹ Kılıç, *a.g.m.*, s.186.

³⁰ XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Görele taraflarında eşkiyalık hareketlerinde artış yaşanmıştır, bir örnek için bkz. *TŞS*, 1869/136b, 19 Kasım 1706. Bölgenin geneli açısından 1730'lar eşkiyaların gruplar hâlinde ortaya çıkışlarının yoğunlaştığı dönem, 1750'ler ve sonrası ise eşkiyalık hareketlerinin en şiddetli yaşandığı dönem olarak ifade edilebilir bkz. Aygün, *a.g.e.*, s.28-53, Feridun Emecen, *Bulancağ-Piraziz*, İstanbul 2005, s.82-92 ve Hanefi Bostan, "Fetihten Yunan İsyanına Kadar Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısı", *Pontus Sorunu*, Ankara 2007, s.145.

³¹ Ömer Paşa zamanında Trabzon-Erzurum kervan yolu onarılmış olmakla birlikte, Harşit vadisi yolunda inşa faaliyetlerinin gerçekleşmesi ile ilgili bilgi sahibi değiliz bkz. Aygün, *a.g.e.*, s.122-123.

Manastır köyünde Cenevizliler'den kalma kalede medrese kurduğu, Sivas'ta köprü yaptırdığı, Görele kalesi ve Elegü iskelesinde hayratları bulunduğu, Trabzon'da ise güzel bir saray ile Yeni Cuma mahallesindeki Sultan Mehmed Camii'nin yanında bir medrese ve Uzunsokak'ta bir çeşme yaptırdığı anlatılmaktadır³². Paşa'nın hayattayken bu faaliyetlerin ne kadarını gerçekleştirdiği tam olarak bilinmese de kurduğu vakfın, *vakfiye sureti* ile vefatından sonra devletin mal varlığına el koyma sürecinde ortaya çıkan *yazışmalar* (:arşiv kayıtları), efsane hâline gelen bu anlatıların önemli oranda gerçek olduğu yönünde bilgi vermektedirler.

Üçüncüzâde Ömer Paşa, vali olduktan sonra eyaletin idaresiyle uğraşırken³³ mal mülk edinmeyi, hayır hasenat faaliyetlerinde bulunmayı ihmal etmemiştir. Paşa, vali olduktan birkaç ay sonra kendisiyle özdeşleşen meşhur sarayını yaptırmaya başlamış olacak ki, sarayın yer aldığı mahalledeki mülklerden satın almaya başlamıştır. Sarayın inşa edildiği Güzelhisar yerleşkesinin de içinde bulunduğu Frenkhisarı Mahallesi³⁴ sakinlerinden Abdullah oğlu Ahmed Beşe, yine aynı mahalledeki biri (üstünde tek odası olan) iki katlı, diğeri tek katlı iki ev ile meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden avlulu mülkünü 280 kuruşa (1 Şubat 1740), İskenderpaşa Mahallesinde yer alan Ayamarina Mahallesi sakinlerinden İbrahim oğlu Mahmud Ağa, aynı mahalledeki bir adet tek katlı ev ile meyveli ve meyvesiz ağaçların yer aldığı bahçe ve avludan oluşan mülkünü 140 kuruşa (30 Haziran 1740), Ayamarina Mahallesi sakinlerinden Mustafa oğlu Ahmed Beşe, üstünde sofa ve odası olan iki katlı bir ev ile bir ahır, üç adet zeytin ağacı, meyveli ve meyvesiz ağaçların yer aldığı bahçe ve avludan oluşan mülkünü 250 kuruşa (30 Haziran 1740), Ayamarina Mahallesi sakinlerinden Mustafa oğlu Hacı Mahmud, aynı mahallede yer alan bir adet tek katlı ev ile bahçe ve avludan oluşan mülkünü 130 kuruşa (30 Haziran 1740)³⁵ Trabzon valisi Ömer Paşaya

³² Akbulut, *a.g.e.*, s.148 ve A. Güngör Üçüncüoğlu, *Üçüncüoğlu Sütalesinin Özgeçmişi*, Trabzon 1999, s.89.

³³ Ömer Paşa döneminde İran savaşlarına ara verilmiş durumdadır. İran, bu zamanda Güney Kafkasya tarafında Dağıstan hanlıklarını ele geçirmekle uğraşmaktadır. Bununla birlikte Nadir Şah'ın yayılcı niyetleri savaş ihtimali doğurduğundan Osmanlı devleti İran cephesinin ihtiyaçlarını gidermekle meşguldür bkz. M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul 2005, 121 ve Özcan, *a.g.m.*, s.350.

³⁴ Bu mahalle, İskender Paşa mahallesi içerisinde fizikî alanı dar olan başka bir mahalledir.

³⁵ TŞS, 1904/47-14, 1904/62-4, 1904/62-6, 1904/62-7'den naklen Miraç Tosun, *Şerîye Sicillere Göre Trabzon'da Mülk Satışları 1735-1741* (Karadeniz Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Trabzon 2005, s.47.

satmışlardı. Ömer Paşayı bu satış işlemlerinde vekili Musa Ağa temsil etmiştir³⁶. Bahsi geçen mülkleri satanların kendi hür iradeleriyle hareket edip etmedikleri ayrı ve önemli bir konu olmakla birlikte, Paşanın bu dört mülkü birkaç ay gibi kısa bir sürede satın alması da, kendisi hakkında ileride ortaya çıkan olumsuz gelişmeler göz önüne alındığında bir o kadar önemlidir.

Ömer Paşanın kurduğu vakfın vakfiye sureti, onun güç ve serveti hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ömer Paşa, Trabzon'da Yeni Cuma Mahallesi'nde, Sultan Mehmed Han (:Fatih S. Mehmed) Camii'nin yakınında bir medrese inşa ettirmişti. Bir tedris hücresi (:odası) ile dört talebe hücrelerinden oluşan bu medresenin akaratı ve idaresi gibi vakıf idare hukuku belirlenmek üzere Trabzon eyaletini tasarruf eden *Emirü'l-ümera Üçüncüzâde Ömer Paşa Hazretlerinin* meclisinde toplanılmış, kurulacak vakfın tescili için *Hacı Ahmed oğlu Musa Ağa* vakıf mütevellisi olarak tayin edilmiştir.

Vakıf hukukuna göre, vakfedilen emlak ve akarın vakfeden kişinin mülkü olması gerekirdi. Bu münasebetle, Ömer Paşanın meclisinde vakfın giderlerinin karşılanacağı gelir kaynakları/emlak ve akar tek tek belirtilerek şahitler huzurunda kayda geçirilmiştir. Ömer Paşanın vakfettiği mallar arasında yaptırdığı sarayı dikkat çekmekte, sarayın birçok unsurdan müteşekkil bir kompleks olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon'un denize nazır *İskenderpaşa Mahallesi*nde yer alan bu saray meyveli, meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe, hamam ve avludan oluşan dört adet dâhiliye ve iki adet hâriciye menzilden oluşup *Yenisaray* ibaresiyle vakfiyeye kaydedilmişti. Bu saray o zamanlar Trabzon'un en büyük ve en güzel binası olarak kabul edildiğinden zamanla *Güzelsaray* olarak adlandırılmıştır. *Dâhiliye* ve *hâriciye* tanımlamasını *haremlik* ve *selamlık* olarak algılamak mümkündür. Sarayın dâhiliye olarak ifade edilen kısmını Paşa ve ailesinin yaşadığı harem kısmı; hâriciye olarak ifade edilen kısmını ise misafirlerin karşılandığı, ağırlandığı ve muhtemel avluya bakan kısmı; *selamlık kısmı* olarak ifade etmek mümkündür³⁷. Vakfiyeye göre *liman mahalleleri taraflarında* meyveli ve

³⁶ Bu kişi, Paşa adına kurulacak vakfa, Paşa tarafından mütevellî olarak tayin edilecektir.

³⁷ 1900'lerde Trabzon'da selamlık geleneği: "Şehrin yüksek tabakasının gecelerini geçirdikleri yerler selamlıklardı. Selamlıklar kendilerine göre usul ve ananeleri olan bir teşkilattir. Şehrin zengin ailelerinin birer selamlıkları vardı. Boztepe'de Nemlizâde selamlığı, Pazarkapı'da Kundupoğlu, Nimbıykoğlu selamlıkları, Çarşı Mahallesi'nde Eyüboğlu Ali Efendi ve Hacı Kadioğlu selamlıkları bunların en belli başlılarındandı. Bunlardan başka küçük büyük birçok selamlıklar daha vardı. Selamlıklarda semtin ileri gelenleri, sözü sohbeti dinlenir zarif adamlar toplanırlar, memleketin muhtelif ihtiyaçları üzerinde konuşurlar, aileler arasında husule

meyvesiz ağaçlardan oluşan ve bahsi geçen saraya bitişik olan iki adet bahçe daha vakfedilmişti. Bahsi geçen saray ve çevresindeki bahçeler, Frenkhisarı denilen Ceneviz kalesinin yerleşkesi olan ve günümüzde İskele caddesi ile Kalhane sokak arasında kalan; Taşbaşı, Kalepark ve Ganita olarak adlandırılan mevkilere karşılık düşmektedir.

Ömer Paşanın mülklerinden olup, vakfına gelir getiren kaynaklar arasında Trabzon eyaletine bağlı *Görelle kazasında* yer alan mülkler sosyo-ekonomik yönleriyle dikkat çekmekte; bunlar Paşanın Trabzon şehrinde yer alan mülklerine göre farklılık arz etmektedir. Görelle kazasında, kale içerisinde yer alan meyveli, meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçe ve avludan müteşekkil beş adet menzil (:ev) ile yine aynı kale dışında kalan ağaçlı bahçe ve avludan müteşekkil menziller vakfedilmişti. Yine Görelle kazasında, kale dışında yer aldığı ifade edilen (:kasaba içerisinde yer aldığı anlaşılan) 20 oda ve dört dükkândan oluşan bir *han* yanı sıra bir menzil, bir hamam, bir kahvehâne, bir ekmek fırını ve 24 dükkân vakfedilmişti. Görelle kazasına bağlı *Elegü* iskelesinde ise, 37 oda, 10 mahzen ve 4 dükkândan müteşekkil bir *han* yanı sıra bir ekmekçi fırını, bir kahvehâne ve 9 dükkân daha vakfedilmişti³⁸. Paşanın, Görelle taraflarında bu derecede emlak ve akara sahip olması, 1817-19 yılları arasında bölgeyi gezen Bijişkyan'ın, *Üçüncüoğlu Ahmed Paşa burada bir şehir kurmuş...*, biçimindeki anlatısının ortaya çıkmasına yol açmıştır³⁹.

Vakıf kurmak için bir araya gelinerek vakfiyenin kayda geçirildiği tarih 7 Ağustos 1740 olduğundan, bahsi geçen mülklerden satın alınanların satın alma işlemleri ile Yenisaray ile medrese gibi inşa edilenlerin inşa faaliyetlerinin 1740 Ağustosuna kadar bitirildiği anlaşılmaktadır. Ömer Paşa 7 Kasım 1739 tarihinde Trabzon'a vali olarak atandığından, bu inşa ve satın alma faaliyetlerinin bir yıldan az bir sürede, 10 ayda gerçekleşmesi Ömer Paşaya karşı bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Ayrıca, ikamet ettiği/yaşamaya devam ettiği sarayı vakfederek Paşanın kiracı duru-

gelen gerginlikleri mahkemelere düşmeden hallederlerdi (...) Kalburüstü tabakadan hiç kimse kahveye gitmez. Dindar olmayan üst düzey seçkinler bile, halka özgü yerler olan kahveye gitmezdi" bkz. Nesip Yağmurdereli, "Eski Yıllarda Trabzon'da İçtimai ve İktisadi Hayat", İnan, 22, s.10-11-23 ve 23, s.6-7, Trabzon 1946'dan naklen Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma Kültür ve Siyaset", <http://www.trabzon.tv/dosyaAyrinti.aspx?dsyid=28&yztid=1> (16.09.2009).

³⁸ TŞS, 1904/14b, 14 Cemaziyelevvel 1153/7 Ağustos 1740.

³⁹ P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi* (Çev. H. Andreasyan), İstanbul 1998, s.80.

muna düşmesi, Osmanlı tarihinde eşine az rastlanılan bir örnek olup *müsadereye*⁴⁰, yani devletin saray ve diğer emlak ve akara el koymasına önlem olarak Paşanın mallarını vakfettiği akla gelmekte; bir telaş durumu sezilmektedir.

Bahse konu olan mülkler, kurulan vakfın masraflarını karşılamak üzere vakfedilmişti⁴¹. Vakfiye, Paşanın ulaşım ve iletişim imkânlarının nispeten mümkün olduğu, siyasî ve iktisadî fırsatların bulunduğu sahil yerleşimlerinde servet edinmeye meyilli olduğunu ortaya koymaktadır. Vakfedilen mülklerden *han ve dükkânların* Görele kazası ve Elegü iskelesinde yer almaları, Ömer Paşanın vali olmadan önce sülalenin diğer üyeleriyle birlikte eyaletin bu taraflarında (Torul, Kürtün, Espiye, Tirebolu, Elegü, Görele vs.) etkinlikte bulunmalarının yansıması gibidir. Ömer Paşanın Torullu olması ve Trabzon'a vali olmadan önce Şebinkarahisar'ı idare ediyor olması, Üçüncüzâde sülalesinin öncelikle Tirebolu, Görele ve sair çevre yerleşimler üzerinde söz sahibi olmasını sağlamış görünmektedir. Paşanın kardeşi Osman Beyin, aşağıda ele alınan faaliyetleri bu gerçeği destekleyen veriler içermektedir.

Güç ve servet sahibi hâline gelen aileler, mallarını devletin el koymasından (:müsadereden) kurtarmak, aile üyelerinin vakıftan yararlanmasını sağlamak gibi amaçlar ile *evlatlık vakıf* kurmaya yönelirlerdi. Bahsi geçen vakfiyeye suretine göre, Ömer Paşanın vakfi evlatlık vakıf (:aile vakfi) statüsündedir. Bu tür vakıfları idare edenler/mütevelliler genelde kurucuları ile aynı sülale bireylerinden oluşurlardı⁴². Bu durum, Ömer Paşanın vakfi için de söz konusudur. Kurulan vakfın ilk mütevellisi olarak Ömer Paşa tarafından atanan *Hacı Ahmed oğlu Musa Ağanın* Üçüncüzâdelerden olduğu doğrudan anlaşılabilir. Ancak, bahsi geçen Musa Ağa'nın oğlu olduğu anlaşılabilir. Mikdad Ağanın mezar taşı kitabesinde, *Üçüncüzâde Yeğeni*

⁴⁰ Cavit Baysun, "Müsadere", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1979, s.669-673.

⁴¹ Vakıf kurulurken, Yenisaray'daki dört menzilin (:evin) her birinden yıllık 160'şer akçe, aynı sarayda yer alan iki menzil ve iki bahçenin her birinden 120'şer akçe, Görele kazasındaki kalede ve kale hâricinde yer alan menzillerin her birinden 40'ar akçe, kazada yer alan bahsi geçen handan 1800 akçe, Elegü iskelesindeki handan 2400 akçe, fırından 540 akçe, kahvehâne ve bahsi geçen 9 dükkânın her birinden 120'şer akçe ki, yıllık toplam 11520 akçe (:96 kuruş) gelirden; vakfi idare eden mütevelliye günlük 4 akçe, medresede görevli müderrise günlük 10 akçe, medresedeki dört hücrede kalan talebelerin her bir hücredeki talebelere günlük 4 akçe, bahsi geçen bir tedris odası ile dört talebe hücresinin tamir ve bakımına ise günlük iki akçe şartı konmuştu bkz. *TŞS*, 1904/14b.

⁴² Hasan Yücel, "Türk Toplumunda Vakıf Aile İlişkisi", *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s.461-470.

Musa Bey Oğlu Miktad Ağa (h.1184/m.1770) ifadesi⁴³ yer almaktadır. Buna ilave olarak, Ömer Paşanın mallarına sahip çıkmak amacıyla varislerin XX. yüzyıl başlarında açtıkları mahkeme davalarından birinde, o dönemki mütevellinin *evlad-ı vakıftan Üçüncüzâde Abdülhamid Bey ibn-i Hayreddin Bey* olarak kayıtlı olması⁴⁴ duruma açıklık getirmekte; vakfin aile vakfı olduğunu ortaya koymaktadır.

Üçüncüzâde Ömer Paşa, Trabzon sancağında yer alan bahsi geçen yerleşimlerde güç ve servet sahibi olurken, eyalete bağı diğer sancaklar üzerinde de denetim kurmuştur. Bu münasebetle, yaşadığı müddetçe (:ber vech-i malikâne) senede 4500 kuruş devlete ödemek karşılığında *Batum Sancağı Mukataası*'ni tasarruf eden Rize kasabası Kemerik mahallesi ahalisinden Rüstem Ağa oğlu Abdullah Ağa, üçte bir hissesi kendi üzerinde kalmak üzere, Batum sancağının üçte iki (:sülusan) hissesini kendi rızasıyla Trabzon eyaletini tasarruf eden Üçüncüzâde Ömer Paşaya, 1100 kuruşa satmıştır (1741)⁴⁵. Ayrıca, 1737 yılından beri Canik sancağını malikâne olarak vergilendiren üç kişiden biri olan Üçüncüzâde Ömer, Trabzon'a vali olduktan sonra Canik sancağının bu sefer yarı hissesini kardeşi Osman Bey ile 1741-42 yıllarında işletir hâle gelmiştir⁴⁶. Bu gelişmeler sonucunda Ömer Paşa, Batum sancağının üçte ikisine, Canik sancağının yarısına ve tabii olarak Trabzon sancağının tümüne sahip duruma gelerek Trabzon eyaleti genelinde güç ve itibarını artırmıştır.

Üçüncüzâde Ömer Paşanın mal varlığı şüphesiz bahsi geçenler ile sınırlı değildir. Devlet tarafından başının vurulması sonrasında mallarına el konulması ile ilgili yazışmalar, Ömer Paşanın siyasî ve iktisadî faaliyetleri ile güç ve serveti hakkında ilave bilgiler vermektedirler. Ömer Paşa, Van muhafızlığı görevinde iken başı vurularak öldürülmüş, malı mülkü nesi varsa hepsine devlet tarafından el konulmuştu. Paşanın niçin idam edildiği arşiv belgelerinde yer almamaktadır. Müsadere uygulamasına sıklıkla başvurulduğu bu yüzyılda hazinedeki açıkları kapamak, savaşlara finansman sağlamak için aşırı güç ve servet edinen idarecilerin mal varlıklarına devletin el

⁴³ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitabeleri*, Trabzon 2000, C.5, s.468.

⁴⁴ Hayrettin Bey oğlundan önce aynı vakfın mütevellisiydi bkz. *BOA, Irade Evkaf*, 1332. N.10.

⁴⁵ Bu satış Trabzon mahkemesinde, Üçüncüzâdenin kethüdası ve bu satış işi için vekili olan Murteza Ağaya yapılmıştır bkz. *TŞS*, 1906/15, evasıt-ı Zilhicce 1153/27 Şubat-7 Mart 1741.

⁴⁶ Diğer ortak, Caniklizâdelerin babası *Fatsalı Ahmet Ağadır* bkz. Şahin, *The Caniklizâdes*, p.108.

koymak için fırsat kolladığı bilinmektedir⁴⁷. *I. Mahmud'un gözünden düştüğü, güzel bir saray yaptırdığı, Laz derebeyleri üzerinde baskı kurduğundan derebeylerin kendisini mesnetsiz iddialarla saraya şikâyet ettikleri, bağımsız olmak için isyan hazırlığında olduğu*⁴⁸ gibi nedenlerden dolayı Paşanın idam edildiği anlatıla gelen rivayetlerdendir⁴⁹. Ancak, aşağıda ayrıntısı görüleceği gibi, bölge halkından devlet adına toplanan vergilerden kaynaklanan ihmaller Paşanın başının vurulmasında en önemli faktör olarak kendini göstermektedir.

Ömer Paşanın Ölümü ve Sonraki Gelişmeler

Ömer Paşanın tam olarak hangi tarihte başının vurulduğu bilinmemekle birlikte, öldürüldükten sonra mallarına devletin el koyması ile ilgili yazışmalardan tespit edilebilen ilkinin hicrî 18 Şaban 1155, miladî 18 Ekim 1742 tarihli olması⁵⁰, Paşanın Ekim ayı başlarında öldürüldüğüne işaret olmalıdır. Ayrıca, Paşanın mallarının Trabzon çarşısında müzayede ile satılmasını gösteren 15 Şubat 1743 tarihli tereke/muhallefat defterinin⁵¹ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne kaydedilen suretinde, terekenin masraflar kısmında, Paşanın cariye ve kölelerine 120 gün masraf yapıldığı kayıtlıdır⁵². Bu durumda 15 Şubat 1743 tarihinden 120 gün, yani dört ay geriye doğru gidildiğinde 1742 yılı Ekim ayı ortalarına gelinecektir ki, bu durumda Paşanın Ekim ayı başlarında öldürülme ihtimali bir kez daha ağırlık kazanmaktadır. Böylelikle, Ömer Paşanın 7 Kasım 1739 tarihinde başlayan Trabzon valiliği, üçüncü yılını tamamlamadan sona ermiş görünmektedir. Ömer Paşanın mallarının teftişi ve zaptı ile ilgili bahsi geçen arşiv kayıtlarında *Van muhafızı, sabıka Van muhafızı olub cezası tertib olunan, sabıka Van beylerbeyisi* ifadelerinin bulunmasına karşın, *Trabzon valisi* anlamında bir ifadenin bulunmaması, Paşanın başı vurulmadan önce Trabzon valiliğinden alınarak Van beylerbeyliğine atandığına işaret eder. Paşanın ortadan kaldırılması kararlaştırılmış

⁴⁷ XVIII. yüzyıldan Tanzimat devrine kadar Batı Anadolu'da söz sahibi olan ve Müsadere uygulamasına maruz kalan Karaosmanoğulları için bkz. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar*, Ankara 1997, s.29.

⁴⁸ 1850'de Trabzon'a uğrayan seyyah Walpole'den naklen Özgür Yılmaz, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon 1808-1878*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2006, s.36.

⁴⁹ A. Güngör Üçüncüoğlu, *Notlar*.

⁵⁰ TŞS, 1907/166-1.

⁵¹ Tereke kayıtlarının ayrıntısı için bkz. Said Öztürk, *İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul 1995.

⁵² TŞS, 1907/52.

olduğundan olsa gerek, Trabzon ve çevresinde yer alan emlak ve akarın daha rahat tespit ve tahsili için Paşanın Trabzon valiliğinden alınarak Van'a gönderildiği ileri sürülebilir. Canik sancağını malikâne olarak birlikte işlettikleri Fatsalı Ahmet Ağanın da yine aynı tarihte, yani 1742 yılında Ankara'ya sürülmesi söz konusu olduğundan; Ahmet Ağanın sürülmesi ile Ömer Paşanın öldürülmesi arasında bir paralellik görülmektedir. Her iki tasarruf sahibinin kanuna aykırı hareketler içerisinde bulunmaları nedeniyle olsa gerek, devletin takibine uğradıkları anlaşılmakta ve böylelikle Canik'ten Sohumkale'ye kadar olan coğrafyada devletin siyasi bir temizliğe giriştiği akla gelmektedir⁵³.

Ömer Paşanın *mağzuben* (:hiddet ve gazaba uğrayarak) katli sonrasında, Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa tarafından geride kalan malların muhafazası için mübaşir tayin edilen Genç Alizâde Mehmed Ağa, Trabzon Naibi Mustafa Efendi ve vilâyet ayânı gibi diğer yetkililer gözetiminde saray mühürlenmiş, Paşaya ait köle ve cariyeler şehirde kiralanmış meskenlere nakledilmişlerdi⁵⁴. Paşanın öldürülmesinden sonra Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşaya, Trabzon, Gönnye, Kürtün, Tirebolu, Giresun kadıları ile sâir kadılıklara, bu iş için İstanbul'dan gönderilen kapıcıbaşı Abdurrahman'a, vilâyet ayânı gibi yetkililere Paşanın mallarının tespit edilerek kayıt altına alınması için emirler gönderilmeye başlanmıştır. Paşanın emvâl ve eşyası, emlak ve akarı, köle ve cariyeleri ile hayvanlarına devlet adına el konulmasının ferman olduğu belirtilmiş, *nakit ve mücevherat gibi kıymetli eşyanın ise Manastır isimli köyde olduğu* devlet tarafından öğrenilmişti. Bu sebeple, Ömer Paşanın Trabzon'da, diğer kazalarda ve özellikle de Manastır köyünde ne kadar nakit ve mücevheri, emlak ve akarı, köle ve cariyesi, hayvanları, çiftlikleri, iskelelerde ne kadar sefinesi ve halkta ne kadar alacağı var ise; kısacası sahip olduğu nesi varsa teftiş edilerek bir nesnesi geri kalmamak üzere açığa çıkarılması, cümle yetkililer gözetiminde devlet adına zapt edilerek ayrıntılı olarak defter edilmesi ve ortaya çıkan defterin İstanbul'a gönderilmesi önemle belirtilmiştir⁵⁵. Bu emir, *Ömer Paşa katledileceğini anla-*

⁵³ Şahin, *The Caniklizâdes*, 109.

⁵⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Baş Muhasebe, Muhallefat Defterleri*, No 33/60 (BOA. D.BŞM.MHF, 33/60).

⁵⁵ "...Maktul-i mezbûrun Trabzon'da vesâir kazalarda ve hususan Manastır karyesinde her ne kadar nukud ve mücevheratı ve eşya ve emlak ve akar ve gulâm ve cevarî ve devvâb ve mevaşî ve çiftlikleri ve iskelelerde kaç kıt'a sefineleri ve zimem-i nasda ne mikdar akçeleri ve'l-hâsıl olcâniblerde ism-i mal itlak olunur her nesi var ise sırran ve alenen gereği gibi teftiş ve tefahhus eyliyerek samet ve nâtik bir hilâli (?) hâriç ve mektum kalmamak şartıyla mecmu'î zâhire ihrâç

dışından eşini ve çocuklarını Tirebolu-Kürtün yolu ile doğum yeri olan Torul'un Manastır köyüne gizlice gönderdi anlatısını⁵⁶ pekiştirmektedir. Eş ve çocuklar ile birlikte kıymetli eşyaların da köye gönderildiği anlaşılmalı birlikte, Paşanın mallarını tespit ve tahsil ile görevli olan mübaşir, tüm gayretlere rağmen Manastır'a kaçırıldığı söylenen altın ve mücevher gibi değerli eşyayı tespit edememiştir.

Bahsi geçen ferman üzerine, Ömer Paşanın her nesi varsa araştırılmaya başlanmıştır. Bu münasebetle, Paşanın muhtelif mahallerde olan emlak ve eşyasının Trabzon sakininden altı kişinin elinde olduğu, Paşanın İstanbul'da tutuklanan adamlarından haber alınmıştı. Bu haber üzerine, durumun araştırılması için İstanbul'dan Hacı Ali isimli kimse gönderilmiş, bahsi geçen kişilerin İstanbul'a gelip gerekenleri anlatmalarının selametleri açısından doğru olduğu, gerekenleri anlatmadıkça bunlar ve bunları koruyanların emlak ve eşyalarının devlet tarafından zapt edileceği bildirilmiştir. Bahsi geçen bu kişilerden dördünün yakalandığı, diğer ikisinin de yakalanarak Erzurum kışlasına *ihzar edilmeleri* emri verilmiştir (29 Ekim 1742)⁵⁷. Teftişler devam ederken Ömer Paşanın Akçaabad kazasında, Çolak Ali isimli kimsede 1600 adet koyunu olduğu, ayrıca Keşap kazasının Karaovacık yaylasında, Tirebolu kazasının bazı mahallerinde ve Görele kazasının Gavzar yaylasında da koyunları olduğu ihbarı alınmış ve durum üzerine bu koyunların ordunun ihtiyacı için zapt edilmesi emri verilmiştir (Ekim sonları 1742)⁵⁸. Paşanın, özellikle Manastır ve havalisindeki mallarının tespiti için bahsi geçen mübaşir haricinde bir kişi daha görevlendirilme gereği duyulmuş⁵⁹ ve teftişlere Giresun taraflarından başlanmıştır. Paşanın mallarının kimlerde olduğunun öğrenilmesi için yetkililerin ihbarlarına muhtaç olduğu, maktulun emlak ve akarı haricinde ne devletin ve ne de devleti idare edenlerin bir talebinin olmadığı, devletten korkarak etrafa firar edenlerin devlete gelmeleri ve yardımcı olmaları bildirilmiştir⁶⁰.

ve ma'rifet-i şer' ile ve cümle ma'rifetleriyle miriçün zabt ve müfredat üzere defter ve zimem-i nasda olan akçelerini dahi madde madde tahrir ve mahrem ve esirleri olan âdemlerinden olcânibde olanları ahz ve habs eyledikten sonra zuhur iden nukudı ile memhûr ve mümzi defterleri dahi icâleten Der-sa'âdetime irsal ve ba'de..." b kz. *TŞS*, 1907/166-1.

⁵⁶ Üçüncüoğlu, *a.g.e.*, s.17, 83.

⁵⁷ *TŞS*, 1907/160b-2.

⁵⁸ *TŞS*, 1907/161a-1.

⁵⁹ *TŞS*, 1907/161-2.

⁶⁰ *TŞS*, 1907/162-1.

Trabzon’u, mütesellim kethüda Mehmed Ağanın idare ettiği 1742 yılı sonlarında Giresun taraflarında yapılan teftiş tamamlanmış, ancak Paşanın *külliyetli metrukâtı* Trabzon’da, saray derununda olduğu anlaşılarak maktulun hane ve sarayında olan malların yazımına başlanmıştır⁶¹. Paşanın katli esnasında malların muhafazası için saray mühürlendiğinden dolayı, yetkililer gözetiminde mühürler *küşad* edilerek saray içerisinde yer alan her nesi varsa defter edilmiştir (13 Aralık 1742)⁶². Saraydaki eşyaları gösteren defter İstanbul’a gönderilmiş olmakla birlikte, bu defter yapılan teftişlerin nihaî sonucu olmadığından inceleme ve araştırmalara devam edilmiştir.

Bu arada, Üçüncüzâde Ömer Paşanın kardeşi Osman Beyin kalede (:Güzelsaray’da) olan hanesi de Ömer Paşanın hanesiyle birlikte mühürlenmişti. Ömer Paşanın Sürmene, Akçaabad ve Rize kazasından 20.000 kuruştan fazla alacağına olması ve bu alacak senetlerinin Osman’da olduğunun haber alınması, devleti Osman Beyin mallarına el koymaya yönelten sebeplerdendir⁶³. Yenisaray’ın inşa olunmasından sonra sarayda yaşamaya başlayan Osman Bey, Ömer Paşanın Van muhafızlığı hizmetine atanmasından sonra da burada yaşamaya devam etmiş⁶⁴, ancak Paşanın öldürülmesi ve saraya el konulması üzerine Mescid-i Hasan Ağa mahallesinde oturmaya başlamıştır⁶⁵.

Ömer Paşanın emlak ve akarı üzerindeki teftişler devam ederken, ellerinde atiknâmesi olanlar ile hasta olan köle ve cariyeler hâric, diğer köle ve cariyeler ile tespit edilen 8890 koyunun Trabzon çarşısında müzayede ile satılarak Gümüşhane eminine teslim edilmesi; diğer emlak ve akarın da mahallinde müzayede ile satılarak elde edilen nakdin İstanbul’a gönderilmesi emredilmişti (4 Ocak 1743)⁶⁶. Ancak daha sonra, satıştan elde edilen akçenin Gümüşhâne eminine verilmesi yerine, İran ile savaş durumunda olunması nedeniyle, “mesarif-i mühimmeye harç ve sarf olunmak için akçenin ziyade lüzum ve iktizası” olduğu belirtilerek bahsi geçen nakdin acele

⁶¹ TŞS, 1907/165b-1.

⁶² BOA. D.BŞM.MHF, 33/60, 15 Şevval 1155.

⁶³ Bu emir, Osman Beyin mühürlenmiş hanesinde yer alan malların sayımı yapılmadan terk edilmesi üzerine emvâl ve eşyasına taarruz olunmaması amacıyla Erzurum Seraskeri Ahmed Paşa tarafından İstanbul’a gönderilen bir mektup üzerine İstanbul’dan 1 Ocak 1743 tarihinde Trabzon valisi ve diğer yetkililere gönderilmiştir bkz. TŞS, 1907/167b-2.

⁶⁴ TŞS, 1907/172b-3.

⁶⁵ TŞS, 1917/14b-15.

⁶⁶ TŞS, 1907/168-1, Konu ile ilgili olarak Trabzon’a Sadrazam mektubu gelmiştir.

olarak Erzurum seraskeri maiyetinde bulunan *Ordu Defterdarı Mustafa*'ya; Erzurum'a gönderilmesine karar verilmiştir (14 Ocak 1743)⁶⁷. Bu kayıt, savaş harcamaları nedeniyle devletin nakit paraya ne denli ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir.

Yapılan teftişler neticesinde, Ömer Paşanın kendisi, oğulları, kardeşi ve sâir kimselerin bölge genelindeki bazı kaza ve köy ahalileri ile sâir kimseler üzerinde 536.562 kuruş alacaklarının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu miktarın 48.810 kuruşu Trabzon'daki *Hatuniye Vakfı* reayasının zimmetleri ve 125.000 kuruşu ise, Görele kazası ahalisinin zimmetleri idi⁶⁸. Ayrıca, Giresun'un batısında yer alan Pazarsuyu ve Bulancak yerleşimleri ile güneyinde yer alan Akköy'deki Gediklioğulları gibi ileri gelenlerden toplam 14 kişinin de, Ömer Paşaya 7446 kuruş kadar borçları bulunmaktaydı. Ancak, borçlular Paşanın kardeşi Osman Beye borçlarını daha önce ödediklerini ifade etmişlerdir⁶⁹. Bu durumda, Paşa adına halktan vergi tahsil etme işiyle görevli olan kişinin Osman Bey olduğu ortaya çıkmaktadır. Ömer Paşa, 1737 yılından ölümüne kadar geçen süreçte Canik muhassıllığını vergilendiren ortaklardan biri olduğundan, *Karahisar-ı Canik* olarak adlandırılan Giresun'un batı taraflarındaki yerleşimlerden kaynaklanan bu borçların, Canik muhassıllığı ile alakalı vergi ve diğer yükümlülüklerden kaynaklanan borçlar olma ihtimali yüksektir. Bahsi geçen 536.562 kuruş, muhtemelen halkın ödemesi gereken şer'i ve örfi vergilerden kaynaklanan ve zamanında tahsil edilemeyip geriye kalan miktarları, bakayaları göstermektedir. Zira Ömer Paşa öldürülmeden önce Trabzon valiliğinden alınarak Van valiliğine verilmiş durumdadır. Dolayısıyla, devlete zamanında teslim edilmesi gereken 536.562 kuruş, Ömer Paşanın üzerinde kalmış veya Paşa tarafından tahsil edilememiş durumdadır. Bu durumda, Paşanın devlet tarafından öldürülerek mallarına el konulmasının ardındaki sebepler ortaya çıkmakta; Paşanın bu meblağ yüzünden öldürülme ihtimali ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca, devlete teslim edilmeyen bu meblağ sayesinde Paşanın, bahsi geçen saray ile diğer emlak ve akara sahip olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir. Bölgenin en önemli devlet işletmelerinden olan ve Trabzon iskelesi başta olmak üzere Espiye'den Gönye'ye kadar pek çok iskeleyi vergilendiren *Trabzon İskelesi Gümrük*

⁶⁷ TŞS, 1907/168b-1.

⁶⁸ TŞS, 1907/168b-3, 169, Ocak ayı sonları 1743.

⁶⁹ Borçluların isimleri vs. için bkz. Emecen, *a.g.e.*, s.87.

Mukataası, yılda 7066 kuruş kadar vergi vererek devlete katkı sağlarken, Ömer Paşanın bu derecede büyük bir meblağı elinde tutması veya tahsil edememesi (ki, her hâl ü kârda devlet açısından durum değişmez) hanesine başarısızlık olarak geçmiş olmalıdır.

Ömer Paşanın mal varlığının araştırılmasına devam edilirken, Paşanın aynı zamanda el konulan mal ve eşyalarının da satılmasına başlanmıştır. Bu amaçla, Güzelhisar denilen sarayın mühürleri *Trabzon Valisi Vezir Mehmed Paşa* ve diğer yetkililer gözetiminde açılarak içerisinde yer alan eşyalar Trabzon çarşısında müzayede ile satılmış; satılan eşyaların cins ve adetleri ile satış bahaları daha önce İstanbul'a gönderilen defterin sureti üzerine eklenerek yeniden İstanbul'a gönderilmiştir (15 Şubat 1743). "Cedid şeritli hatayisine kablı kakum cübbe kürk, 90 kuruş", örneğinde onlarca değerli kürk, kaftan ve minder gibi giyim ve ev eşyası, 89 cilt kitap, birkaç ev satın almaya yetecek kıymette gümüş ve bakır mutfak eşyası ile yirmi kadar cariye ve köle Paşanın müzayede ile satılarak 13.004,5 kuruş tutan mal ve eşyaları arasında öne çıkanlardır. Köle ve cariyelerin bu kadar çok sayıda olması yöreye değil, Paşaya özgü bir farklılık olarak görülebilir. Sarayda çeşitli hizmetleri yerine getirdikleri anlaşılan cariye ve kölelerin çoğu Gürcü asıllı olup, bunlar arasında sınırlı sayıda olmak üzere Arap, Rus ve Saka asıllı olanlar da bulunmaktaydı. Sarayın mühürlenmesinden sonra buradan alınarak başka meskenlere yerleştirilen köle ve cariyelerin müzayedeye kadar geçen sürede barınma, yeme, içme ve güvenlikleri sağlanmış; bunlardan bir kısmı da satılmayarak doğrudan İstanbul'a gönderilmişlerdir.

Ömer Paşanın çarşıda müzayede ile satılan eşyası arasında, daha önce Giresun taraflarında yapılan teftişler neticesinde Tirebolu'dan elde edilen eşyalar da yer almaktaydı. Bu eşyalara bakıldığında, Üçüncüzâde Ömer Paşanın Tirebolu'da bir eve/konağa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onlarca yorgan, yastık ve kilim yanı sıra 185,5 kuruşluk bakır ev eşyası bu gerçeği ortaya koymaktadır. Paşa, Trabzon'a vali olmadan önce muhtemelen Tirebolu'daki bu evde yaşamaktaydı. Mübaşir Abdurrahman'ın Tirebolu'dan getirdiği mal ve eşya arasında ayrıca, 137,5 kuruşluk külçe bakır, 1450 kuruş 40 para değerinde 1450 koyun, hapsedilen bazı kimselerin satılan hayvanlarından elde edilen 214 kuruş ile *Tirebolu Voyvodası İsmail*'den alınan 250 kuruş daha bulunmaktaydı⁷⁰. Paşanın, müzayede ile satılan mallarından elde

⁷⁰ TŞS, 1907/48b-1-52.

edilen toplam 13.600 kuruş, mübaşir Abdurrahman vasıtasıyla sefer masraflarına harcanmak üzere ordu hazinesine gönderilmiştir (29 Aralık 1743)⁷¹.

Bütün olup bitenlere rağmen devlet, Üçüncüzâde sülalesi ile ilişkilerini devam ettirme yönünde hareket etmiştir. Benzer şekilde, Üçüncüzâde Osman Bey ile Üçüncüzâde Ömer Paşanın oğlu Ahmed Bey, hiçbir şey yaşanmamış gibi devletin gelir kalemlerini işleterek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osman Bey, öldürülen kardeşi Ömer Paşanın el konulan zimmetinden devletin tahsil edeceği akçe ve bazı eşyayı 100.000 kuruş devlete teslim etme karşılığında üstlenmişti. Bu sayede Osman Bey, daha önce Ömer Paşa ile beraber işlettikleri Bedreme kalesini muhafaza edenlere gelir olarak kaydedilen köylerin vergilerini toplama işini, 1743 yılında malikâne olarak almıştır⁷². Devlet, şiddetle ihtiyaç duyduğu yüklü miktardaki terekeyi elde etmek, Osman Bey de, devlete çeşitli vaatler teklif ederek kardeş malını elde etmek için hareket etmiş görünmektedir.

Ömer Paşanın tereke defteri İstanbul'a gönderilmekle birlikte, Paşa hakkındaki soruşturma devam etmiştir. Paşanın emlak ve akarı hakkında bilgi sahibi olanların devletten korkarak firar etmeleri yerine devlete giderek bilgi vermeleri ile ilgili, daha önce sâdir olan emir karşılığını bulmuş olacak ki, Üçüncüzâde Osman Bey, İstanbul'da yetkililerle bir araya gelmiştir⁷³. Kardeşinin valiliği sırasında vergi toplama başta olmak üzere devletin varidatını işleten Osman Bey, Paşanın öldürülmesinden sonra, Paşanın malı mülkü hakkında devlete bilgi aktararak, devlet ile ilişkilerini devam ettirme yönünde hareket etmiş görünmektedir. Trabzon'da, mühürlenmiş evinde ve sâir mahallerde yer alan emvâl ve eşyası ile kişilerde olan alacaklarının kaydedilip İstanbul'a gönderildiği defter, İstanbul'da Osman Bey'e gösterilmiştir. Osman Bey, deftere kaydedilmeyen eşyalar haricinde altınların da noksan kaydedildiğini ifade etmiştir. Bu sefer, kardeşi Ömer Paşa ile ilgili olan defter kendisine gösterilerek sıhhati sorulmuştur. Osman Bey ise,

⁷¹ BOA. *Cevdet-Maliye*, 21777.

⁷² Osman Bey, bu malikâneyi Ömer Paşanın oğlu Ahmed Bey ile birlikte işletmektedir bkz. BOA. *Baş Muhasebe Malikâne Defterleri*, No 14096, s.2 (BOA. *D.BŞM.MLK* 14096, 2).

⁷³ Osman Beyin İstanbul'a kendi isteği ile mi gittiği, yoksa yakalanarak mı götürüldüğü belgelerde yer almamakla birlikte, benzer bir gelişme Karaosmanoğlu Mustafa Ağa ve akrabaları için de söz konusu olmuştur. 1755 yılında Mustafa Ağa idam edildiğinde mallarının tespiti için akrabaları tutuklanarak İstanbul'a götürülmüştü. Akrabaları, aile ocağının sönmemesi için Mustafa Ağanın bütün mallarının iadesini devletten talep etmişlerdi. Devlet, 1400 kese akçe (700000 kuruş) karşılığında bu teklifi kabul etmişti bkz. Nagata, *a.g.e.*, 29.

kıymetli bazı eşya ile *hâriç ez-defter* kalan bazı eşyanın deftere kaydedilmediğini ifade etmiştir. Bu buluşmada, Üçüncüzâde Osman yetkililere daha başka bilgiler vermeye devam etmiştir. Bu bilgilere göre, Ömer Paşa Van hizmeti sırasında kendisine *120 kiselik altun vaz' eyledüm ma'lum olsun* diyerek haber göndermiş, bahsi geçen meblağdan harçlık talep edince, amcaoğlu Osman Bey vasıtasıyla kendisine 30 kese akçe gönderilmiş, sonrasında ise Ömer Paşa vefat etmiştir. Yine bu bilgilere göre Osman Bey, memuriyetinden dolayı Van'a gitmiş (muhtemelen Ömer Paşanın ölümünden sonra) ve sarayda hâlihazırda 149 kese (x500=74.500 kuruş) akçe mevcut olduğunu da ifade etmiştir. Osman Beyin verdiği bu bilgiler üzerine ilgili defterlere bakıldığında, 74.500 kuruşa karşılık gelen bu altının 30.958,5 kuruşunun mevcut; 43.541,5 kuruşa denk gelen kısmının ise noksan olduğu görülmüştür. Durum üzerine, gerek kendisi ve gerek kardeşi maktul Ömer Paşanın defterlerde noksan yazılan veya hiç yazılmayan akçe ve eşyanın tespit ve tahsili için yeniden emir verilmiştir (11 Mart 1743)⁷⁴. Ayrıca, Ömer Paşanın muhallefât defterinde kayıtlı olan cariyelerden yaşları küçük olanlar ile eğer varsa Acem asıllı olanların da satılmayıp⁷⁵ tahliye edilmeleri ferman olunmuştu (11 Mart 1743)⁷⁶. Kendinin ve Ömer Paşanın mal varlığı hakkında yetkililere bilgi vermesi sayesinde Üçüncüzâde Osman'ın, hem kendi canını kurtardığı ve hem de bölgedeki diğer mahallerde; özellikle de Manastır köyünde olduğu ihbar alınan mücevher ve nakit akçe gibi kıymetli eşyayı devletin el koymasından kurtardığı söylenebilir. Zira Paşa ve kardeşi ile ilgili tespit edilen kayıtlarda Manastır köyünden elde edilen her hangi bir mal ve eşya görülmemektedir.

Ömer Paşanın mal varlığı ve alacakları araştırılmaya devam edilirken, Paşaya borcu olanlar arasında Trabzon'un ayân ve eşrafından Gümüşgerdan Hacı Mahmud ve arkadaşlarının da yer aldığı tespit edilmiştir. Bahsi geçenler, bu sebepten dolayı tutuklanarak zimmetleri kendilerinden talep edilmiştir. Ahalinin ihbarlarına göre, Gümüşgerdan ve arkadaşlarının Ömer Paşaya ancak 23.500 kuruş kadar borçları olduğu, bu borcun 7.500 kuruşunun Hacı Mahmud, 16.000 kuruşunun da arkadaşlarına ait olduğu anlaşılmıştır. Altı kişi oldukları anlaşılan bu kimselerin borçlarını *eda ve teslim eyledikten*

⁷⁴ TŞS, 1907/172b-173

⁷⁵ 1736 yılında İran Şahı ile yapılan anlaşma gereği Müslüman İranlıların köle olarak alınıp satılması yasaklanmıştı bkz. Aygün, *a.g.e.*, 231.

⁷⁶ TŞS, 1907/173-1.

sonra salıverilmeleri emredilmiştir (31 Mart 1743)⁷⁷.

Ömer Paşanın valilik yaptığı süreçte olduğu gibi, Paşanın öldürülmesi ve mallarına el konulmasından sonraki süreçte de sülaleden Osman Bey ve Paşanın oğlu Ahmed Bey eyalet işlerinde görev almaya devam etmişlerdir. Ömer Paşa hakkında teftişler devam ederken, Paşanın bir sefineye ortak olduğu ve ortağı Tirebolu sakininden Mataracıoğlu Ali'nin Kırım taraflarında ticaret amacıyla bulunduğu *mahallindeki ayân ihbarlarıyla* tespit edilerek ilgili sefine, Paşanın *zimem (alacak-borç) defterine* kaydedilmiştir. Ömer Paşanın, Kırım'a yapılan sefer için 2000 kuruş sermaye koyduğu ve bu seferden kendisine 150 kuruş kâr düştüğü görülmüştür. Bahsi geçen miktardaki akçe, seferden dönen Mataracıoğlu Ali'den mübaşir vasıtasıyla tahsil edilmişti. Ortaklığa konu olan sefine müzayedeye çıkarılmış olmakla birlikte, taliplisi olmadığından eski ortak Ali, 1200 kuruş karşılığında Ömer Paşanın hissesini satın almış; 750 kuruşu peşin ödemiş ve geriye kalan 500 kuruş borç için de *deyn temessüğü* (:borç senedi) tanzim edilmişti. Ancak, bu süreçte Üçüncüzâde Osman Beyin devreye girdiği görülmektedir. Osman Bey, devlete 200 kese akçe (:100.000 kuruş) verme karşılığında Paşanın geriye kalan emlak, akar ve alacaklarına sahip olduğunu ileri sürerek gemiye el koymuş; gemi sahibi Ali'yi de *der-zincir* ederek dört ay boyunca hapsedmiştir. Sonuçta, Ali'nin devlete başvurmasıyla devlet, hâlen İstanbul'da olan sefinenin mülkiyetinin Ali tarafına verilmesi ve Osman Beyin müdahalesinin *men' ve def'* edilmesine karar vermiştir (Haziran başları 1744)⁷⁸.

Ömer Paşa zamanında, Paşa ile birlikte hareket eden ve idareci konumunda yer alan Osman Beyin halk ile olan ilişkilerinin sıkıntılı geçtiği anlaşılmaktadır. Osman Bey, daha Ömer Paşa hayatta iken kanuna aykırı hareketler içerisinde yer alarak halka zulmetmiş görünmektedir. 1744 yılı Haziran ayı sonlarında, Görele kazasına bağlı Çavuşlu köyü ahalileri devlete başvurarak şikâyetçi olmuşlardı. Şikâyete göre, *Görele Voyvodası (Üçüncüzâde) Osman Beyin* adamlarından Dik Hüseyin önderliğindeki Tahmas Hüseyin ve İsmail, Hacı Hasan ve oğlu Süleyman, Melekoğlu Halil, Musaoğlu Mehmed, Hacıoğlu Ali, Dede Mehmed ve Mehrioğlu Hacı Bayraktar 200 kadar adamlarıyla h.1150/m.1738 senesinde, yani şikâyetten yaklaşık yedi sene önce, köyelerine gelerek evlerini basıp mallarını yağmalamışlar, öldür-

⁷⁷ TŞS, 1907/175-2.

⁷⁸ BOA, *Trabzon Ahkâm Defterleri* (TAD), No I, s.30-1.

mek kastıyla üzerlerine hücum etmişlerdi. Yaşanan çatışmada köylülerin evleri yakılmış ve malları da yağmalanmış olduğundan köylüler, olayın incelenerek suçluların bulunması ve mallarının kendilerine aliverilmesi talebinde bulunmuşlardı⁷⁹. Bu olayın, 1739 yılında Ömer Paşanın Trabzon'a vali olmadan önce gerçekleşmesi dikkat çekmekte; 1738 yılında Osman Beyin Görele Voyvodası olarak görev yaptığı görülmektedir⁸⁰. Bu durumda, sülalenin 1738 yılından önce Harşit vadisinin sahil kesimlerinde kendisini kabul ettirdiği ortaya çıkmaktadır.

Benzer özellik gösteren başka bir olay daha söz konusudur. 1700'lerin başlarından itibaren Görele ile Kürtün arasında kalan bölgede yaşanan eşkıyalık hareketleri sonucu bölgeden ayrılarak Bulancak-Ordu-Canik taraflarına göç eden Görele kazası ahalisinden bir kısmı, 1740'lı yılların sonlarında geri getirilmişlerdi. Ancak, Üçüncüoğlu Osman Görele'yi yağmalayarak halka ağır vergiler salınca, ahali yeniden göç ederek Giresun-Bulancak havalisine gitmek zorunda kalmıştı (4 Haziran 1749)⁸¹. Ahalinin yeniden göçmen durumuna sokulması, bölgede yaşanan eşkıyalık hareketleri içerisinde Osman Beyin de yer alarak taraf olduğunu göstermektedir ki, aşağıda ele alınacak olan devlet yazışmaları bu tespiti doğrulamaktadır. Dolayısıyla bölgede yaşanan asayişsizliğin, XVIII. yüzyıl başları gibi erken bir zamanda, Espiye-Kürtün-Görele arasında kalan *Çepni yurdu*nda Üçüncüoğlu sülalesine kendilerini kabul ettirme fırsatı verdiği anlaşılmaktadır. Bölgede, kanuna aykırı hareketlerin yoğunlaştığı dönemlerde Osman Bey, Ömer Paşanın silahlı kolu olarak hareket etmiş görünmektedir.

Bu arada, Ömer Paşanın bazı mallarının zayi ve telef olduğu anlaşılmıştır. Ömer Paşanın başının vurulması ve mallarının zapt edilmesinde, bölgede bulunarak Paşaya ait malların ve alacakların teftiş ve tahsili ile görevli mübaşir Abdurrahman'ın, zayi ve telef olan mallardan sorumlu tutularak hapsedildiği ve sorgulanmak üzere mahkemeye çıkarıldığı görülmektedir. Ancak, konu ile ilgili bazı yazışmaların yerine getirilmesi için İstanbul'a gidip gelme zarureti ortaya çıktığından, bu meseleye mübaşir olarak atanan kimseler Abdurrahman'ı bu sürede vilâyet ileri gelenlerine teslim etmek istemişlerdir. Ancak vilâyet ahalipleri mahkemede, *bizler Devlet-i 'aliyyeden*

⁷⁹ BOA. TAD, I/31, evasıt-ı Cemaziyelevvel 1157.

⁸⁰ "Voyvoda" uygulaması için bkz. Özkaya, *a.g.e.*, s.207.

⁸¹ Emecen, *a.g.e.*, s.86-87. Bahsi geçen tarih, olayın gerçekleştiği tarih değil; olayın kayda alınış tarihi olmalıdır. Zira, 1748 yılında Osman Bey firarî durumdadır.

gelan âdemler için kefil olmayuz ve kefil değiliz diyerek cevap vermişlerdir (23 Ekim 1743)⁸². Bu durum, vilâyet ileri gelenlerinin Ömer Paşanın öldürülmesi olayında Paşanın tarafını tuttıklarına yorumlanabilir. Bununla birlikte, bölge ahalisinin Üçüncüzâdlerden kaynaklanan sıkıntıları da söz konusudur. Ahalinin sülaleden kaynaklanan sıkıntıları, sülale bireylerinin vefatı veya bölge üzerindeki etkilerinin azalması durumunda seslendirebildikleri görülmektedir. Bu bağlamda, Trabzon'da Pazarkapısı'nda yer alan mescidin imamına 3300 akçe *gedik tumarı* olarak verilen ve tahvili Trabzon valilerinin yetkisinde olan Akçaabat nahiyesine bağlı Botamiye isimli köyü Üçüncüzâde Ömer Paşanın, eskiden beri devam eden uygulamaya aykırı olarak başka birine vermesi, mescit imamının şikâyetine neden olmuştu (Eylül başları 1744)⁸³. Kanuna aykırı hareketler içerisinde yer almalarına rağmen Üçüncüzâdeler, *ayân-ı vilâyet*'ten kabul edildiklerinden devlet, bazı işlerin görülmesi için kendilerine emirler göndermeye devam etmiştir. Tuna havzasındaki İsakça ambarlarından İstanbul'a 300.000 kile (x25=7500 ton) zahire taşınmasına karar verilmişti. Bu iş için Karadeniz sahillerinden 193 adet kayığın görevlendirilmesi gerektiğinden bölgenin diğer ayânlarıyla birlikte *Tirebolu Ayânı Üçüncüoğlu Osman Beye ve Keleş (Ahmed) Beye* de emir gönderilmişti (6 Nisan 1747)⁸⁴.

Görelle kazasında sakin eşkıya tayfasından Dilban Hüseyin, sâir eşkıya ile birlikte dağa çıkmış, yol keserek insanları katledip mallarını yağmalamıştı. Benzer hareketleri nedeniyle daha önce yargılanması emredilen eşkıya Hüseyin, bir şekilde yakayı kurtararak kaza çevresinde yer alan vakıf köylerini basıp reayasını katletmeye ve evlerini yakmaya devam etmiştir. Durum üzerine, *Hatuniye Vakfı Mütevellisi Salih* 1740'lı yılların sonlarında devlete şikâyette bulunmuştu. Devlet ise, şikâyetin soruşturulması için Giresunlu Dizdarzâde Hüseyin⁸⁵ ile Üçüncüzâde Osman'ın da aralarında bulunduğu

⁸² TŞS, 1907/3, 5 Ramazan 1156. Canik'ten asker ihracına memur Kıbrıs Muhassılı Kapıcıbaşı Hasan Ağa, Gümüşhane Emni Sucubaşı Mehmed Ağa ve Kılavuz Çavuş Mustafa bu mesele için mübaşir olarak görevlendirilmişlerdir. Bahsi geçen mübaşirlerin mahkemenin Trabzon'da görülmesinin husumet yaratacağını İstanbul'a bildirmeleri yanı sıra Abdurrahman'ın da devletten benzer ricada bulunması karşısında devlet, eski mübaşir Abdurrahman'ın bahsi geçen mübaşirler ve Trabzon mütesellimi marifetiyle mahallinde sorgulandıktan sonra İstanbul'a gönderilmesinin engellenmemesini emretmiştir bkz BOA. TAD, I/22-1, evail-i Ramazan 1156/Ekim ayı sonları 1743.

⁸³ BOA. TAD, I/36, evahir-i Receb 1157.

⁸⁴ TŞS, 1916/93a, 25 Rebiülevvel 1160.

⁸⁵ Dizdarzâdelerin eşkıyalıkları hakkında bkz. Aygün, *a.g.e.*, s.39.

yetkililere emir göndermişti.⁸⁶ Ancak, bahsi geçen eşkıyanın Görele kazasını elinde bulunduran Üçüncüzâde Osman Beyden habersiz kaza ve çevresinde faaliyet göstermesi mümkün görünmediğinden, bu vesile ile Osman Beyin kanunsuz hareketlerle bağlantıları olduğu, eşkıyaya göz yumduğu ve onları arkaladığı söylenebilir.

Osman Bey haricinde, Paşanın oğlu Ahmet'in de eşkıyalık hareketlerine katılarak halka zulmettiği görülmektedir. *Üçüncüzâde Keleş Ahmed*, eşkıyalıkları neticesinde daha önceleri Batum'a firar eden Trabzon'un eşkıya başlarından Yamak Ahmed ile elbirliği yaparak, yanlarına topladıkları adamlarıyla Rize kazasına hücum etmişlerdi. Bu baskında halkın evleri yakılmış, dükkânları yağmalanmış ve bazı kimseler de öldürülmüştü. Bahsi geçenler aynı olayda Meşâyıhtan Şeyh Osman'ın Rize'de olan mülklerini yakarak içerisinde yer alan malları yağma etmişler, aynı şahsın kayınıyla birlikte müşterek tasarruf ettikleri 50 odalı büyük han ile bu hana yakın bir büyük evlerini de yakmışlardı⁸⁷. Bu eşkıyalık olayının, daha önce bahsi geçen Görele kazası Çavuşlu köyünde gerçekleşen olayla aynı zamanda, h.1150/m.1738 senesinde gerçekleşmesi, sülalenin bu yıllarda sadece Trabzon'un batı taraflarında değil; doğu taraflarında da söz sahibi hâline geldiğini göstermektedir. Bahsi geçen ve mağdur konumda olan Şeyh Osman ile aynı kişi olduğu anlaşılan ve *Ulemadan Osman* imlasiyle kayda giren şahsa, Üçüncüzâde Osman Beyin 1155/1743 senesinden borç senediyle sabit 750 kuruş borcu bulunduğu, bu borcun 50 kuruşunu ödediği, ancak geri kalan miktar kendisinden talep edildiğinde *bugün yarın diyu* erteleyerek türlü bahane uydurduğu, kayıtlara girmiştir⁸⁸.

Bölgeden devlete ait vergileri tahsil etmenin zorlaştığı XVIII. yüzyılın bu döneminde, Ömer Paşanın 1742 yılındaki ölümünden sonra vergi toplamak giderek zorlaşmıştı⁸⁹. Özellikle Giresun, Keşap ve Rize taraflarından

⁸⁶ *BOA. TAD*, I/46-1.

⁸⁷ Bu olay, şikâyet tarihinden 11 yıl önce gerçekleşmiştir bkz. *BOA. TAD*, I/93-3, evahir-i Şaban 1161/Ağustos sonları 1748.

⁸⁸ *BOA. TAD*, I/147, evahir-i Rebiülevvel 1166/Ocak ayı sonları 1753.

⁸⁹ Bu bağlamda, Gönve ve Batum kalelerinin muhafazasında görevli yeniçerilere ilgili mukataa sahipleri, voyvoda ve mültezimler tarafından her sene maaş ve kaftan bahası karşılığı olarak ödenen 2555.5 kuruşun Paşanın ölümünden sonraki yıllarda (1743, 44, 45, 46 ve 47) ödenmemiş olduğu görülmüştür. Sorunun çözülmesi Trabzon Valisi Vezir Mustafa Paşaya ve diğer yetkililere ferman olunmuştur bkz. *BOA. Maliyeden Müdevver Defterler*, Defter No 9969, sayfa 61-1, 16 Aralık 1747. Benzer şekilde, Batum sancağını malikâne olarak idare edenler 1744-1749 yılları arasına ait *kalemiye akçelerini* devlete ödememişlerdir bkz. *BOA. MAD*, 9969/200-1.

vergi tahsil etmek ise neredeyse imkânsız hâle gelmişti⁹⁰. Ömer Paşanın ölümünden sonra eyalet işlerinde görev almaya devam eden Osman Bey, devletin kendisine tanıdığı hakları yerli yerinde kullanmak yerine kanunsuz işlerle meşgul olmaya devam etmiştir. Üçüncüzâde Osman Bey ve yeğeni Ahmed, zaman zaman mütesellim olarak şehir idaresinde görev almışlardır. Bahsi geçenler, mütesellim olarak görev yaparken Trabzon valilerini gaflete düşürerek düzenledikleri izin belgeleriyle İstanbul'dan Trabzon kalesine gönderilerek cephaneye yerleştirilen siyah barutun 15.000 vukıyyeden (x1.28=19200 kg) daha fazla bir kısmını eşkıyadan olan adamlarına vermişler ve bir kısmını da piyasaya satmışlardı (28 Temmuz 1748)⁹¹. Bununla birlikte devlet, Osman Beyin mallarına el koyduktan sonra bile, sülaleden Ahmed Beyin Trabzon kalesinde bulunan topçular için gerekli olan barut ve sair cephanenin satın alınması gibi işleri yürütmesine müsaade etmiştir (Kasım/ Aralık 1749)⁹². Bu örnekler, Osmanlı devlet idaresinin bu yıllardaki yozlaşmış işleyişini ve devletin taşra ileri gelenlerine olan bağımlılığını açıkça göstermektedirler.

Osman Bey, Ömer Paşanın ölümünden sonra Tirebolu ve Görele taraflarında bazen ayân, bazen de voyvoda sıfatıyla güç ve itibarını sürdürmeye devam etmiş olmasına rağmen, tabir yerinde ise yolun sonu görünmeye başlamıştır. Bilindiği gibi Osman Bey, kardeşi Ömer Paşanın Görele, Tirebolu, Sivas Caniki⁹³, Giresun ve Keşap ahalipleri zimmetlerinde kalan 373.277,5 kuruş alacağını tahsil etmek yanı sıra, Paşanın üzerinde kalan 72.500 kuruş nakit ile emlak ve koyununu zapt etmek karşılığında devlete 100.000 kuruş vermeyi taahhüt etmişti. Diğer bir ifade ile Osman Bey, devlete yüz bin kuruş teslim etmek karşılığında kardeşinin bahsi geçen değerdeki emlak ve akarı ile alacaklarına sahip olmuş oluyordu. Osman Bey, devlete olan bu borç karşılığında Trabzon eski valisi Veli Paşaya bir miktar akçe teslim

⁹⁰ H.1160/m.1748 senesine mahsuben eski vali Veli Paşa zamanına ait olmak üzere bahsi geçen yerleşim ileri gelenlerinden *imdad-ı seferiye akçeleri* tahsil edilememiş, durum Trabzon'un yeni valisi Cebeci Abdullah Paşaya havale edilmiştir bkz. *BOA. MAD*, 9969/196-1, 12 Kasım 1748.

⁹¹ Devlet, ne kadar barut zayı edilmişse kıymetlerinin Üçüncüzâde Osman ve Ahmet'ten tahsil edilmesini bölgedeki yetkililere bildirmiştir bkz. *BOA. MAD*, 9969/198-1.

⁹² *TŞS*, 1918/12.

⁹³ "Sivas Caniki", "Karahisar Caniki" ve "Karahisar sahili" olarak ifade edilen coğrafyayı, Trabzon sancağının batı yönündeki sınırı olan Giresun'daki Batlama deresinin hemen batısından başlatarak Bulancak-Ordu-Gölköy ve Mesudiye arasıyla sınırlandırmak mümkündür.

etmesine rağmen, bahsi geçen yüz bin kuruştan 68.731,5 kuruş zimmetinde kalmıştı. Bu miktar kendisinden defalarca talep edilmesine rağmen Osman Bey, türlü azar ve illet ile bu parayı eda ve teslimden uzak durmuştu. Durum üzerine, Osman Beyin zimmetinde kalan meblağın kendisinden tahsil edilerek hazineye teslim edilmesi, eğer çeşitli bahaneler ile yine vermez ise hapsedilmesi Trabzon Valisi Cebeci Abdullah Paşaya bildirilmiştir (28 Temmuz 1748)⁹⁴.

Devletin, bahsi geçen *emr-i şerif* ile kendisi üzerine kapıcıbaşı gönderdiğini bir şekilde haber alan Osman Bey, kapıcıbaşının Trabzon'a varmasından üç gün önce kayıplara karışmış, firar etmişti. Trabzon'a varan kapıcıbaşı Bıyıklı Ahmed, Osman Beyin Trabzon'da olan evini mühürlemiş, emlak ve akarını da ahalden sorarak öğrenmiştir. Osman Beyin Trabzon'da Hasan Ağa Mescidi mahallesinde hâriciyeli ve dâhiliyeli bir mülk menzil, Hoca Halil mahallesinde hâriciye ve dâhiliyeli bir mülk menzil, Debbağhâne mahallesinde harap durumda bir ev arsası, Akçaabad kazasına bağlı Teraban/Terayan isimli köyde bir çiftliği, Gümüşhane'ye bağlı Manastır isimli köyde mülkleri, Tirebolu kazasında yer alan Aktaş ve Yahyalı isimli yaylaklarda sayısı bilinmeyen koyunları olduğu ihbar alınmıştır. Devlete olan borcunu ödemeyen Osman Beyin emlak ve eşyasının satılması, zimmetinde olan akçesinin de tahsil edilip defter edilerek İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır (9 Kasım 1748)⁹⁵. Fırarî durumda olan Osman Beyin, mallarının müza-yede ile satılması ve zimmetinin tahsil edilmesi emredilmiş olmakla birlikte, müzayedeye çıkan mallara kimse talip olmamış; alacaklarının da tam olarak kimde ve hangi mahallerde olduğu tespit edilemediği gibi tahsili de yapılamamıştır. Osman Beyin, Mescid-i Hasan Ağa mahallesinde yer alan evi mühürlenmiş; evde yer alan eşyalar tespit edilebilen alacaklar ile birlikte defter edilmişti (12 Aralık 1748)⁹⁶. Osman Beyin tespit edilen alacakları şu şekildedir:

Der-zimmet-i kaza-i ahali-i Görele ba-temessük 3375 kuruş
(h.1155/m.1743)

Der-zimmet-i kaza-i ahali-i Tirebolu ba-temessük 9162 kuruş
(h.1160/m.1748)

⁹⁴ BOA, MAD, 9969/198-2, 2 Şaban 1161.

⁹⁵ BOA, MAD, 9969/202-1, 18 Zilkade 1161.

⁹⁶ TŞS, 1917/14b-15, 21 Zilhicce 1161.

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Reköz/Regöz (:Kürtün) ve Mursal (:Tirebolu) ba-temessük 343 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i Koloğlu Mehmed Ağa ba-temessük 700 kuruş, 155 (h.1155/m.1743)

Der-zimmet-i vakıfdan (:Hatuniye v.) ahali-i karye-i Muradlı ba-temessük 62.5 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i Naibzâde Osman Ağa⁹⁷ ba-temessük 200 kuruş

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Yavebolu ba-temessük 295 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i berber Çavuşzâde Ofi Mehmed Ağa ba-temessük 200 kuruş (h.1152/m.1740)

Def'a der-zimmet-i merkum Mehmed Ağa ba-temessük 350 kuruş (h.1152/m.1740)

Def'a der-zimmet-i merkum Mehmed Ağa ba-temessük 500 kuruş (h.1152/m.1740)

Der-zimmet-i Bedromide (:Çamlık/Vakfikebir) ahalisinden Abdülbâki Ağa ba-temessük 50 kuruş (h.1150/m.1738)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i İsraili (:Tirebolu) ba-temessük 300 kuruş (h.1150/m.1738)

Der-zimmet-i Kanbur Osman Bey ba-temessük 2550 kuruş (h.1158/1746)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Yağlıdere ba-temessük 1972.5 kuruş (h.1159/m.1747)

Der-zimmet-i Giresunî el-Hacc Süleyman bin Süleyman Ağa ba-temessük 321 kuruş (h.1151/1739)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Avculu (:Tirebolu) ba-temessük 327.5 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Taşlıca ba-temessük 900 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i kâtib-i divan Ömer Efendi ba-temessük 800 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i Canik'de ahali-i Kal'a dere ba-temessük 250 kuruş, (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i ahali-i kaza-i Akçaabad ve Yomra⁹⁸ ba-temessük 1400

⁹⁷ Tirebolu eşrafındandır bkz. Ayhan Yüksel, *Giresun Tarihi Yazıları*, İstanbul 2002, s.151.

⁹⁸ *Akçaabad maa Yomra*, Hatuniye Vakfı arazilerini belirtmek için kullanılan bir ifadedir.

kuruş (h.1155/m.1743)

Der-zimmet-i Tirebolu'da ahali-i karye-i Tornik⁹⁹ ba-temessük 125 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Boğalı ba-temessük 500 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i zü'ema ve erbab-ı tımar-ı Trabzonî ba-temessük 550 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i Giresun dizdarı ve oğlu Hüseyin Ağa ba-temessük 1000 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i Mataracıbaşı Ömer Paşa bin Osman Ağa ba-temessük 150 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Tornik ba-temessük 121 kuruş (h.1150/m.1738)

Der-zimmet-i evkafdan (:Hatuniye v.) karye-i Kefli (:Hünerli/Beşikdüzü) ahalisinden el-Hacc Hasan ve oğlu Süleyman Ağa ba-temessük 125 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i karye-i Dikman (:Tirebolu) ahalisinden Kethüdaoğlu Mustafa ba-temessük 67 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i kethüdâ-yı Lahnas (:Espiye) Kutubaşoğlu İbrahim ba-temessük 80 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i Giresunî Kandazoğlu/Fetdazoğlu Mahmud Ağa ba-temessük 2500 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i Karahisar'dan Tamzaralı Karakaş ba-temessük 1015 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i Ahışalı Konakçı Hüseyin Ağa ba-temessük 925 kuruş (h.1153/m.1741)

Der-zimmet-i Tüfenkçibaşı Sarı Süleyman Ağa¹⁰⁰ ba-temessük 600 kuruş (h.1154/m.1742)

Def'a der-zimmet-i merkum Süleyman Ağa ba-temessük 150 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i Kürtün'de ahali-i karye-i Reköz/Regöz ba-temessük 193 kuruş (h.1155/m.1743)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Dikman ba-temessük 150 kuruş (h.1160/m.1748)

⁹⁹ Burası günümüzde Harşit/Doğankent'e bağlıdır.

¹⁰⁰ Rize'de, bu yıllarda bir evi yağmalayanlar arasında ismi geçmektedir bkz. *BOA. TAD*, 1/77-1.

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Tornik ba-temessük 135 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i Murtezabeyzâde İbrahim Ağa ba-temessük 600 kuruş (h.1154/m.1742)

Def'a der-zimmet-i ahali-i karye-i Dikman ba-temessük 781 kuruş (h.1153/1741)

Def'a der-zimmet-i ahali-i karye-i Tornik ba-temessük 2000 kuruş (h.1150/m.1738)

Der-zimmet-i el-Hacc Mustafa Alemdâr ba-temessük 133 kuruş (h.1151/m.1739)

Der-zimmet-i karye-i Şinik ahalisinden Kapucuoğlu Mehmed Beşe ba-temessük 129.5 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i Görele'de ahali-i karye-i Dayulu ba-temessük 240 kuruş (h.1154/m.1742)

Der-zimmet-i Giresunî el-Hacc Fazlulloğlu Mehmed Ağa ba-temessük 400 kuruş (h.1155/m.1743)

Der-zimmet-i ahali-i karye-i Yağlıdere'den Âşıkzâde Mehmed Ağa kefaletiyle ba-temessük 300 kuruş (h.1149/m.1737)

Toplam alacağı yaklaşık 38.000 kuruş (:4.500000 akçe) olan Osman Beyin alacakları incelendiğinde¹⁰¹, onun bölgenin tümü üzerinde etkinlikte bulunduğu, bu etkinliğin özellikle Espiye-Tirebolu-Kürtün ve Görele arasında kalan bölgede daha yoğun olduğunu görülür. Alacakların ilkinin h.1149/m.1737 ve sonuncusunun da h.1160/m.1747 tarihli olması, Osman Beyin 1737 yılından beri, yani kardeşi Ömer Paşanın Canik sancağını vergilendirdiği tarihten beri Trabzon'un batı taraflarında güç ve itibar sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Bahsi geçen kırk beş farklı alacak kaydının 36'sının Ömer Paşanın bölgede idarecilik yaptığı zaman aralığına tarihli olması, halktan devlet adına toplanan vergileri Osman Beyin topladığını ortaya çıkarmaktadır. Ömer Paşanın ölümünden sonra Osman Beyin, özellikle Trabzon'un batı taraflarından alacaklı konuma düştüğünün görülmesi, sülalenin Paşanın ölümünden sonra ciddi bir güç ve itibar kaybına uğradığına, Osman Beyin etkinliğinin Espiye-Kürtün-Görele arasındaki bölge ile

¹⁰¹ Trabzon'da, bu dönemde şehir içinde bir evin ortalama 150 kuruş kıymette olduğu göz önüne alındığında, Osman Beyin 38 bin kuruşu yönlendirir konumda olması basit bir mesele olarak algılanmamalıdır.

sınırlı kaldığına işaretir. Osman Beyin alacaklarının bir kısmı doğrudan kişilerden kaynaklanan alacaklar iken diğer bir kısmının, *der-zimmeti ahali-i karye-i Avculu* örneğinde olduğu gibi ahalinin tümü ile ilgili alacaklar olması, bu tarz alacakların genelde öşür, cizye ve avarız gibi vergilerden kaynaklanan alacaklar olduklarını göstermektedirler¹⁰². Bu arada, Osman Beyin Akçaabad kazası ileri gelenlerinden *Kazancızâde İsmail Ağa ibn-i Hacı Mehmed* ile deniz ticareti üzerine işbirliği içerisinde olduğu da tespit edilmiştir. Osman Beyin devlete olan borçlarını tahsil ile görevli mübaşir Ahmed Ağa, Kazancıoğlunu mahkemeye çıkartarak Osman Beyin hayatta iken kendisine verdiği 4000 kuruş gemi sermayesini talep etmişti (17 Aralık 1748)¹⁰³.

Aradan neredeyse bir yıl geçmesine rağmen, Osman Beyin devlet adına el konulan malları satılamamış, üzerinde olan nakit akçe de tahsil edilememiştir. Bu durumda devlet, malların ailesine geri verilmesini, nakit akçenin ise mümkün olanının tahsil edilmesini istemiştir (16 Ekim 1749)¹⁰⁴. Osman Beyin malları müzayedeye çıkarılmış olmakla birlikte talipli olmaması şaşırtıcı değildir. Hatırlanacağı gibi, yarı hissesine Ömer Paşanın sahip olduğu sefine müzayedeye çıkarılmasına rağmen kimse talipli olmamış; diğer ortak Ali, Paşanın hissesini satın almış olmasına rağmen Osman Bey gemiye el koyarak Ali'yi de hapsedmişti. Bu örnek ve şahsına münhasır diğer faaliyetleri dikkate alındığında, Osman Beyin gerek kendisi ve gerekse sülale bireylerinin satışa çıkan mallarına kimseyi yaklaştırmayarak talipliler üzerinde baskı kurduğu anlaşılmaktadır. Osman Beyin bu tarz davranışlara girmesinde kendinin hapsedilme kararının çıktığı 1748 yılında Giresun, Keşap, Yavebolu nam-ı diğer Görele ve Of kazalarında isyan çıkması da önemli bir faktör olarak kendini göstermektedir¹⁰⁵. Yakalanma emri öncesinde olduğu gibi, bu emrin sonrasında da Üçüncüzâde Osman Beyden şikâyetçi olanlar ortaya çıkmıştır. Trabzon sakininden Osman, Hasan ve Hüseyin

¹⁰² TŞS, 1907/48b-1, 49, 49b, 50, 50b, 51, 51b, 52.

¹⁰³ Kazancızâde, bu parayı Osman Bey'e zamanında verdiğini ifade etmiştir bkz. TŞS, 1917/57b.

¹⁰⁴ BOA. MAD, 9969/213-1, 4 Zilkade 1162.

¹⁰⁵ Trabzon sancağının h.1160/m.1748 senesi *avarız ve nüzul bedeli malı* Trabzon, Rize ve Akçaabad kazalarından tahsil edilmişken; "Giresun, Keşap, Yavebolu/Görele ve Of kazalarında ihtilal çıktığı" ifade edilerek buralardan tahsilat yapılamamıştır bkz. BOA. MAD, 9969/216-1, 5 Cemaziyelâhir 1162/23 Mayıs 1749. Of kazasında bu dönemde yaşanan kanuna aykırı faaliyetler hakkında ayrıca bkz. Mehmet Bilgin, *Saralizâdeler*, Trabzon 2006, s.48.

isimli kimselerin Üçüncüoğlu Osman'ın da içlerinde olduğu Trabzon sakininden birçok kimse ile birleşerek *Serdar Hacı Mehmed*'i pazaryerinde öldürüp mallarını yağma ettikleri ve hanelerini yaktıkları, çocukları tarafından iddia edilerek şikâyete konu olmuştu¹⁰⁶. Osman Beyin firarî olmasından sonraki hayatı hakkında bilgi sahibi değilsek de onun öldürülerek değil, eceleyle vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vefatından sonra Osman Beyin varisleri, alacaklılar ve diğer ileri gelenler gözetiminde Hasan Ağa Mescidi mahallesinde yer alan mülkleri müzayede ile satılmıştır (15 Nisan 1768)¹⁰⁷. Bu durumda, Osman Beyin 1768 yılı Nisan ayı başlarında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Güzelsaray

Gerek Ömer Paşa hakkında, gerekse Paşa ile özdeşleşen ve öldürülmesine neden olarak gösterilen saray hakkında bölgeyi 1817-19 yılları arasında gezen Bijişkyan (1777-1851) ile yine bölgeyi 1830'larda gezen Texier (1802-1871) tarafından anlatılanlar, bölge halkının konu ile ilgili hatıralarını yansıtmaları açısından önemlidirler. Bu anlatıların, arşiv belgelerini tamamlayıcı ve açıklayıcı bilgiler içermeleri de bir o kadar önemlidir. Bijişkyan'a göre, *Üçüncüoğlu Ahmed Paşanın 1740 senesinde yaptırdığı surla çevrili, yüksek ve güzel manzaralı saray batı taraftaki yüksek kayanın üzerindedir, (...) iki katlı sarayın önünde geniş bir meydan ve bahçe vardır, (...) doğu tarafta bulunan saray kapısının kubbeli kagir kalıntılar dışında da kalıntılar vardır*¹⁰⁸. Texier'e göre ise, *1836 yılına kadar ayakta kalmış kalenin yanmış harabesi görünüyordu. Buna Güzelsaray adını verirlerdi. Bunu yaptıran Ahmedoğlu adındaki Paşa gözden düşerek gönderilen bir kapıcıbaşı aracı-*

¹⁰⁶ Konuyu araştırmak üzere İstanbul'dan mübaşir tayin olunmuş, öldürme işinde yer alanlardan Hacısalihzâde Hüseyin mübaşir ve zabıt vasıtasıyla Trabzon mahkemesine çıkarılmıştır. Babaları öldürülenlerin mahkemeye gelmediği duruşmada Hüseyin, kendisinin *Polatana iskelesinde serdarlık görevinde* bulunduğu esnada, maktulun Polatana'da bulunduğunu, ancak devletin emirlerine karşı gelmesi ve Trabzon valilerine itaat etmemesinden dolayı maktul hakkında cezası tertip olunmak için o zaman Trabzon valisi olan Abdülçelebizâde Hüseyin Paşanın bir kıt'a buyruldu (emir) ile mübaşir tayin ettiğini, Hatuniye vakfı mütevellisi ve diğer ileri gelenlerin bilgisi dâhilinde cezasının tertip olunduğunu (:öldürüldüğü), emvâl ve eşyasının da müteveli tarafından zapt edildiğini ifade etmiştir. Sonuçta Hacısalihzâde Hasan'ın suçsuz olduğuna karar verilmiştir bkz. *BOA. TAD*, I/200, evail-i Muharrem 1172/Eylül başları 1758.

¹⁰⁷ İki oda ve bitişiğinde bir kagir hamam ve bir köşk, üç oda ile sofa ve bir köşk, altında iki kagir kiler, mutfak, ambar, bir göz su çeşmesi ve bir su kuyusunu ihtiva eden ve komşusunun duvarıyla sınırlı olan ev (:konak olmalı) 1375 kuruşa Trabzon ileri gelenlerinden Şatırzâde İbrahim Ağa ve eşi tarafından satın alınmıştır bkz. *TŞS*, 1929/1-2'den naklen Dursun, *a.g.t.*, s.73.

¹⁰⁸ Bijişkyan, *a.g.e.*, s.110.

lığıyla başı kesilmiş ve bina da ateşe verilmiştir. Bu olay 1740 yılında I. Mahmud zamanında oldu. O zamandan beri hiç kimse bu uğursuz kalenin duvarları içinde ev yapmadı¹⁰⁹. Her iki seyyah tarafından anlatılanlar, daha sonra bu konu ile ilgilenenler tarafından tekrar edile gelmiştir. Texier'in anlatıları içerisinde, idam tarihi dışında kalan bilgiler arşivsel bilgi ile uyusmaktadır. Saray, Cenevizliler döneminden kalan ve Leonto-Kastron adı verilen limandaki kale/hisar kalıntıları¹¹⁰ üzerine, kalıntıların batı tarafında duran hisara bitişik sayılabilecek bir konumda inşa edilmişti. Avlu ve bahçe ile sarayın kapısı doğu tarafa bırakılmıştı. Sarayın batı tarafında kaleden geri kalan heybetli bir hisar kalıntısı I. Dünya savaşına kadar ayakta kalmış olduğundan, mekân birliğinden dolayı sarayın "kale" olarak adlandırılması söz konusu olmuştur. Ayrıca, bölgeyi gezen yabancı seyyahların eserlerindeki gravürlerde sarayın iki yüksek kattan oluştuğunun görülmesi ve bu haliyle sarayın kaleye benzemesi *kale* adlandırmasında etkili olmalıdır¹¹¹.

Üçüncüâde Ömer Paşanın yaptırmış olduğu sarayın, *Paşanın katli ile yakılarak harabe haline geldiği ve bundan sonra uğursuz sayılarak burada kimsenin yaşamadığı* tarzındaki anlatılar ise, kısmen doğrudur. Bununla birlikte, saray çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. İsakça, Kalas ve İbrail gibi Tuna limanlarından İran cephesine gönderilmek üzere Trabzon'a gönderilen mîrî zahirenin depolanması amacıyla *Üçüncüoğlu maktul Ömer Paşa'nın müceddeden bina eylediği saray*, devlet tarafından tamir edilerek kullanılmıştır. Üçüncüoğlu sarayının *alt katında yer alan yedi adet odanın* tamire muhtaç olan mahalleri, 1743 yılında Trabzon Valisi Mehmed Paşa ve Ambar Emîni Ali Ağa marifetiyle yeniden bina ve tamir olunmuştu¹¹². 1744 yılına

¹⁰⁹ Texier, *a.g.e.*, s.158-159. Aynı esnada Paşanın Görele taraflarındaki mülklerinin de tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bıjışkyan (1817-19), Görele'de Üçüncüoğlu tarafından kurulan şehrin sonra tahrip edildiğini belirtmektedir bkz. Bıjışkyan, *a.g.e.*, s.80. Şakir Şevket ise, "1880'lere doğru tahrip edilen bu kasabanın eserleri hâla görülebilmekteydi" demektedir bkz. *Trabzon Tarihi*, s.89. Bir rivayete göre ise, "Görele 1741'de mamur bir yer ve müstahkem bir kale idi. I Mahmud (1699-1754) zamanında çıkan bir ayaklanma sırasında gönderilen donanma ile yakıldı ve geriye kalan halk da şimdiki Görele'ye (Elegü'ye) yerleşti" bkz. Ayhan Yüksel, "Görele", *Görele Kültür-Sanat Sempozyumu*, İstanbul 2005, s.4. Bu durumda, Ömer Paşanın öldürülmesinden sonra, öldürme olayına tepki olarak, Görele'de karışıklıklar çıktığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁰ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Ankara 2000, s.66.

¹¹¹ Candan Nemlioğlu, *Görsel Belgelerde Trabzon 1461-1914*, İstanbul 2005, s.61-67. Gravürlerde Trabzon resmedilirken sarayın cesametinden dolayı şehir genelde sarayın bütünüyle görülebildiği denizin kuzeydoğu yönünden ve saray öne çıkarılarak resmedilmiştir.

¹¹² TŞS, 1909/13, gurre-i Cemâziyelâhir 1156/23.07.1743.

ait bir ferman suretinde, Trabzon'da mevcut olan zahirenin depolara yerleştirildiği, ancak bundan sonra üç beş sefine zahire lazım gelse bir türlü vaz' olunacak mahal olmadığı, Trabzon'a daha önce gelen zahirenin çoğunun Üçüncüzâde sarayına konulduğu, *sarayın bir tarafının harabe olduğu*¹¹³, İran seferi nedeniyle Trabzon iskelesine gelen zahire için bir ambar gerekli olduğu, yazılıdır¹¹⁴. 1747 yılında ise, Üçüncüoğlu sarayına bir *ambar-ı kebir* inşa olunmaktaydı¹¹⁵. Bu tamir ve inşa faaliyetleri neticesi olsa gerek, XIX. yüzyılın ilk yarısında bölgeyi ziyaret eden seyyahlarının gravürlerinde saray binası yanı sıra, sarayın hemen yanı başında, doğu tarafında yer alan avluda askerî kışlaya benzer basık yapılı, uzunlamasına devam eden binaların varlığı görülmektedir. Trabzon'un muhafazası için 1790'larda Güzelsaray'da biri havan topu olmak üzere dört adet top bulundurulmaktaydı¹¹⁶. 1838'den sonra karantina binası görevi de gören saray binasının¹¹⁷, XIX. yüzyılın ortalarında münhadim (:harap) olması nedeniyle saray arsasının Trabzon'da mukim topçu taburunun kullanımı için devlete kiraya verilmesi yetkililerce uygun görülmüş ve yıllık 2000 kuruşa kiraya verilmişti. Kiralanan arsa üzerinde 1848 yılı Mart ayı başlarında inşa faaliyetlerine başlanarak, 17 adet top konulabilen bir tabya, asker iskânı için tek ve çift katlı birçok bina, harp aletleri koymak için ambarlar ve bir *liman feneri* inşa edilmişti. 1880'lerde arsa üzerinde topçu ve redif askeri iskân edilmekteydi¹¹⁸. 1877 tarihinde basılan *Trabzon Tarihi* isimli eserin yazarı Şâkir Şevket, Ömer Paşanın sarayını bu yüzyılda bile şehrin en cesametli binası olarak ifade etmiş ve *şimdi burası Güzelhisar tabyasıdır* diyerek sarayın askerî amaçlı olarak kullanıldığını belirtmiştir¹¹⁹. Üçüncüoğlu sarayı farklı amaçlar için de kullanılmıştır; XVIII. yüzyılda Trabzon valileri genelde Orta Hisar'da yer alan Şirin Hatun mahallesindeki sarayda ikamet ediyorlar iken¹²⁰, Trabzon Valisi Hekimoğlu Ali Paşa, İskenderpaşa mahallesindeki Üçüncüoğlu sarayının bir odasında

¹¹³ Bu ifade, "sarayın yakıldığı" tarzındaki anlatıları doğrulamaktadır.

¹¹⁴ TŞS, 1910/64, 5 Şevval 1157/11.11.1744.

¹¹⁵ TŞS, 1915/35b, selh-i Cemâziyelâhir 1160/08.07.1747.

¹¹⁶ TŞS, 1841/77.

¹¹⁷ Yılmaz, *a.g.t.*, s.34-36. Seyyahlar burada bulunan görkemli bir hisar kalıntısı ile saray binasını birlikte "saray" olarak algılama eğiliminde görünmektedirler. Ancak bu doğru değildir.

¹¹⁸ A. Güngör Üçüncüoğlu, *Notlar*.

¹¹⁹ Şakir Şevket, *a.g.e.*, s.77.

¹²⁰ TŞS, 1913/114b.

ikamet ederek eyaleti idare etmekteydi¹²¹. Tüm bu bilgilere göre, Paşanın katledilmesiyle birlikte saray ateşe verilmiş, çıkan yangında sarayın bir kısmı yanarak harabe hâline gelmiş, ancak kısa bir süre sonra devlet bütçesiyle tamirler yapılarak zahire depolama başta olmak üzere çeşitli amaçlar için devlet tarafından kullanılmaya devam edilmişti. 1747 yılında saraya büyük bir ambar inşa edilmiş, aynı yüzyılın sonlarına doğru şehrin muhafazası için sarayın bulunduğu düzlüğe toprak yerleştirilmiş¹²², XIX. yüzyılın ortalarına doğru ise askerî inşa faaliyetlerine yenileri eklenmişti. Dolayısıyla, sarayın genelde devlet hizmetlerinde ve özellikle de askerî amaçlar için kullanılageldiği anlaşılmaktadır¹²³.

Sonuç

1683 Viyana bozgunu ve devamındaki toprak kayıpları, birçok gelişme ile birlikte Osmanlı devletinin taşrada otorite kaybetmesine yol açmıştır. Devlet, kaybolmakta olan otoritesini taşra ileri gelenlerini devreye sokarak kapatma yoluna gitmiş ve böylece tebaa üzerindeki kontrolünü korumayı amaçlamıştır. Ancak, devletin taşra ileri gelenleri ile işbirliğine girmesi bazı ailelerin güç ve servet edinerek öne çıkmalarını sağlamıştır. Bu ailelerden biri de Üçüncüoğlu sülalesidir.

Sülale, bölgede 1700'lere doğru kendini gösteren ve 1730'larda halkın

¹²¹ TŞS, 1919/5 ve 6, 24 Şevval 1166/24.08.1753 ve TŞS, 1913/42, 12 Şaban 1166/14.06.1753.

¹²² Yüzyılın sonlarına doğru şehrin savunması için belirli mahallerin topraklarla teçhiz edilmesi (bkz. TŞS, 1841/77) Rusların Güney Kafkasya üzerinde baskı kurması ile ilgili görünmektedir.

¹²³ Bu üçgenimsi arsa Osmanlı devrinde, doğu yönünden Terazibaşı sokağı (şimdiki İskele caddesi), batı yönünden denize kadar inen Kalhane sokağı, kuzey yönünden ise deniz ile sınırlı olarak tarif edilmekteydi. XIX. yüzyılın ortalarında saray binasının tamamen münhadim (harap, yıkılmış) olduğu, vakfa ait medrese ve diğer akaratin da tamir olunmayarak zamanla harap olduğu ve arsalarının da başkalarının eline geçip kimin elinde ve ne mahalde olduğunu bilen kimsenin kalmadığı, devlete kiralanan arsadan elde edilen meblağ ile vakfa ait tamir olunacak her hangi bir binanın da bulunmadığı; dolayısıyla meblağın varisler arasında paylaştırıldığı görülmektedir bkz. A. G. Üçüncüoğlu, *Notlar*. 1910'larda bu arsa yine *Merhum Üçüncüoğlu Ömer Paşanın Vakfı*'na ait olup 2614 arşınlık (x0,75=1960m.) bir vakıf arsası olarak kayıtlara girmiştir. Arsanın kiraya verilerek işletilen bir arsa olduğu (*icare-i vahideli*), ancak taliplisinin olmadığı, vakfın bu araziye her hangi bir bina inşa edecek kudrette bulunmadığı gibi kira ile işletmek için üzerinde bina yapmaya da kimsenin talipli olmadığı, arsanın deniz kenarında ve hisar altında olmasından dolayı bahçe halinde dahi kullanılmaya müsait olmadığından hiçbir kâr getirmediği belirtilmiştir bkz. *İrade Evkaf*, No 1332.N.10. Vakıfların hukukî durumları hakkında bkz. Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s.433-447. Arsanın 1960'lara kadar Üçüncüoğullarının mülkü olarak kaldığı anlaşılmaktadır. 1960 askerî müdahalesinde sülalenin elinden çıkan arsa, altundan yol için tünel açılmak amacıyla istimlak edilmiştir bkz. Üçüncüoğlu, *a.g.e.*, s.17-23. Arsa günümüzde askerî gazino olarak kullanılmaktadır.

göç etmesine varacak derecede şiddet kazanan eşkıyalık hareketleri içerisinde taraf olarak yer almıştır. Bu kargaşalık döneminde sülale bireylerinin sahildeki Görele ve Tirebolu taraflarında nüfuz kazandıkları, mal mülk edindikleri anlaşılmaktadır. Ömer Paşanın, 1737 yılından vefat edene kadar Canik muhassılı, 1739 yılında Şebinkarahisar mutasarrıfı ve aynı yılın Kasım ayında Trabzon valisi olarak görev yapması yanı sıra, kardeşi Osman Beyin de 1738 yılından sonra Görele ile Tirebolu'da voyvoda ve mütesellim olarak görev yapması sülalenin bölge genelindeki şöhretini artırmıştır. Sülalenin, özellikle Paşanın vali olduğu 1740-1741 döneminde aşırı servet edinmesi beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmiştir. Paşanın, halktan vergi toplama ve toplanan akçeyi devlete teslim etme görevini layığıyla yerine getirememesi edinilen mal ve mülkün daha da göze batmasına yol açmış görünmektedir.

Neticede Ömer Paşa, bölgede idarî görevlerde bulunmuş, halkın devlete vermesi gereken öşür, cizye ve avarız gibi şer'î ve örfî vergileri toplayarak *vergi toplama* işlevi sayesinde güç ve servetini artırmıştır. Bununla birlikte, vergi olarak toplanan akçeden önemli bir miktarın devlete teslim edilmeyerek elde tutulması, Paşanın hayatını kaybetmesine; geride kalan sülale bireylerinin de vatanlarını terk ederek sağa sola göç etmelerine, güç ve servetlerini kaybetmelerine yol açmıştır.

EK I: TŞS, nr.1907/s.48b-1, 49, 49b, 50, 50b, 51, 51b, 52.
(Üçüncüzâde Ömer Paşanın Müzayede İle Satılan Eşyası).

Van muhâfızı olup cezâsı tertib olunan Üçüncüoğlu Maktûl Ömer Paşanın medine-i Trabzonda vâkı' Güzelhisar ta'bir olunur memhûr sarayı derûnunda ve hâricde olan bil-cümle emvâl ve eşya ve mülk ve gulâm ve cevârî hâlâ Trabzon valisi vezir-i mükerrerem sa'âdetlü Mehmed Paşa hazretlerinin re'yi ve ma'rifetleri ve bu hususa bâ-fermân-ı âlî mübâşir ta'yin buyurulan Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından sa'âdetlü Adurrahman Bey ma'rifeti ve a'yân-ı vilâyet ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le mührü küşâd ve derûnunda mevcut bulunan emvâl ve eşyâsı bundan akdem tahrir ve Der-sa'âdete irsal olunan mümzî defterin vârid olan sûretinde üzerine şerh ile zamm vaz' olunup Âsitâne-i sa'âdete isâline bâ-fermân-ı âlî me'mûr olan Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Numan Bey yediyle irsal olunan eşyâ ve cevârî ve bâ-fermân-ı âlî Erzurum defterdarına dahi irsâl nukûdundan mâ'adâ sâdir olan emr-i âlişân mantûkınca vezir-i müşârûn-ileyh hazretlerinin re'yi ve ma'rifetleri ve mübâşir-i mumâ-ileyh ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le sük-i sultânide müzâyede ve semen-i misilleri ile tâlibine firûht olunan müteveffâ-yı merkûmun emvâl ve eşya ve gulâm ve cevârî defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur fi'l-yevmi'l-işrîn Zilhicce-i şerife sene hamse ve hamsîn ve mi'e ve elf (:20 Zilhicce 1155/15 Şubat 1743)¹²⁴.

Bir cild Mushaf-ı şerif, kıymet 3 kuruş 10 para/bir cild Behçetü'l-Fetavî¹²⁵, 15k/bir cild Sadru's-Şeri'a, 2k/bir cild Cami'ü's-sağir, 1k /bir cild Kaniyye, 1k/bir cild Tarikat-ı Muhammediyye, 10k 10p/bir cild Takvimü'l-ebdan, 1k 3p/bir cild Vikaye, 1k 1p/def'a bir cild Cami'ü's-sağir, 1k 5p/bir cild Feraiz ma'a Seyyid, 1k/bir cild 'Înaye¹²⁶, 1k/bir cild Fetavî Ankaravî¹²⁷ 25k/bir cild Muhtasar¹²⁸, 1k/bir cild Misbah¹²⁹, 1k/bir cild Molla Câmî, 1k/bir cild Sîhaha/Sîhah Cevabları, 1k 2p/bir cild Lugat-ı Vankulu, 12k/def'a bir cild Sadru's-Şeri'a, 1k 12p/bir cild Misbah, 1k/def'a bir cild Tarikat(-ı Muhammediyye), 1k/bir cild Kenz¹³⁰, 1k/bir cild Câmî'-i 'Îsâm, 1k 2p/bir cild Kimya-yı Sa'âdet 1k 2p/bir cild Kudurî, 1k/bir cild Esrar-ı Arabiyye, 1k/bir cild Şerh-i Aka'id, 1k 5p/bir cild Ebhur-i Ali-i muhtasar-ı münteha, 1k/bir cild Ravzatü'l-fıkıh, 1k/def'a bir cild Tarikat(-ı Muhammediyye), 1k/bir

¹²⁴ Buraya, genelde 10 kuruş ve üstü değerdeki eşyaları alınmış, daha az değerdeki yüzlerce eşya ise alınmamıştır.

¹²⁵ Behçetü'l-Fetâvâ, Yenişehirli Abdullah Efendi (ö.1156/1743), fetva mecmuasıdır.

¹²⁶ Hanefî fikhını anlatan ve "Hidaye" ismi ile meşhur olan kitaptır. "Vikaye" ve "Înaye" adları altında şerhleri bulunmaktadır bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.29.

¹²⁷ Fetâvâ Ankaravî, Ankaralı Mehmed Efendi (ö.1098/1687), fetva mecmuasıdır.

¹²⁸ Fıkha ait bilgilerin istinad edildiği şer'î hükümleri gösteren kitap.

¹²⁹ Arapça dil bilgisi kitabı.

¹³⁰ Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ.

cild Nahv/Nahiv Cümlesi, 1k/bir cild Siraciyye¹³¹, 1k/bir cild Şerhü'l-Müvezzec/Muzic(?), 1k 3p/bir cild Ta'lim-i Müte'allim, 1k 3p/bir cild Seyyid-i Şerif (*şerh-i Siracceddin*), 1k 5p/Bir cild Hattabî, 1k/bir cild Vuslatnâme, 1k/bir cild Ferišteoğlu, 1k/bir cild Seyyid-i Şerif 1k/bir cild Münyetü'l-Musalla, 1k/bir cild Divân-ı Rahmî, 1k/def'a bir cild Kâfiyye, 1k/bir cild Müntehab, 1k/bir cild Zav, 1k 4p/bir cild Tefsir-i Süre-i Nebai (Nebe'), 1k 4p/bir cild /Müntehabât, 1k/bir cild Reml'e/Remil'e Müte'allik, 1k 10p/43 cild mücellid kitab, 8k 10p (:toplam 89 cilt kitap).

Müsta'mel (:kullanılmış) kırmızı çuka kablı zerdava beçesi¹³² kürk, 15 kuruş 3 para/Köhne (:kullanılmaz durumda) hatayî kablı zerdava boğazı kürk, 14k 14p/kırmızı çuka kablı zerdava boğazı kürk, 16.5k 7p/müsta'mel kırmızı çuka kablı zerdava boğazı kürk 14.5k 11p/Acem alacası kutnî barça, 10.5k/menkuş (:nakışlı) yağlık ve yemeni, 5.5k 15p/köhne Bağdad abası, 18k 3p/müsta'mel telli hatayî kaftan, 9k/Halep kutnisi, beş tob, 28.5k 10p/köhne keşan kuşak, 10.5k/köhne alaca kutnî entari, 9k 17p/köhne Bağdad abası, 10k 12p/cedid al çuka kerrake, 15k 4p/müsta'mel al hatayiye kaplı kakum kürk, 32.5k/Köhne kırmızı çuka zenne diba, 10k 5p/dokuz adet müsta'mel kadife yasdık ve üç adet şayak mak'ad, 45k 10p/müsta'mel göz Sakız şalı, 12.5k 10p/müsta'mel yeşil telli hatayî kablı zerdava kürk, 65.5k 2p/müsta'mel maî geremsud kablı zerdeva beçesi kürk, 37k 10p/müsta'mel al telli hatayî kablı zerdeva boğazı kürk, 47k 10p/köhne çuka zenne ferace ve köhne kürk, 16.5k 7p/iki adet müsta'mel Uşak döşemesi, 25k/müsta'mel kahve rengi şal kablı sırt-ı zerdeva kürk, 48k/köhne samur beçesi kürk, 40k 8p/müsta'mel yeşil şâlî kablı zerdeva beçesi kürk, 47k/müsta'mel hatayî kablı sırt-ı zerdeva kürk 57k/müsta'mel sırt-ı zerdeva kürk 42.5/on adet kumaş memlü yasdık, 25k/altı adet köhne memlü kadife yasdık, 18k/köhne Bayburd döşemesi, 9k/on adet köhne hatayî şalvar, 56p/altı adet memlü köhne kadife yasdık, 20k 2p/beş adet köhne memlü flaman şilte, 20 k/def'a on adet köhne yorgan, 3.5k 10p/köhne yeşil hatayî kablı sincab kürk, 14k/köhne hatayî şalvar, 11k 3p/müsta'mel şeritli çuka cübbe, 13.5k/ikişer adet köhne gömlek ve don, 6.5k 9p/sim düğmeli Keşan entari, 10k 4p/müsta'mel zerdava beçesi kürk, 50k/müsta'mel al hatayî kablı zerdeva beçesi kürk, 33.5k/menkuş telli yağlık yedi adet, 10k 2p/menkuş sarık örtüsü iki adet, 10k 3p/müsta'mel hatayî kaftan, 17.5k/müsta'mel alaca zenne entari, 12k/köhne menkuş baş yemenisi iki adet, 12.5k 7p/def'a kıl minder, üç adet, 6.5k/def'a köhne alaca entari, üç adet, 13k 14p/def'a alaca zenne entari, 2 adet, 11.5k/müsta'mel yeşil hatayî kablı sırt-ı zerdava kürk, 36.5k 39/müsta'mel kırmızı hatayî entari, 15k/def'a köhne beyaz hatayî kaftan, 10k/def'a alaca zenne entari, 11.5k 12p/def'a kettan bezi gömlek ve don, 5.5k 6p/müsta'mel saçaklı keşan

¹³¹ Siracüddin Mehmed-i Secavendî, "Siraciye"; miras ve nafaka kitabı.

¹³² Beçe (ç.Beçegân); insan veya hayvan yavrusu.

kuşak, 18.5k 15p/cedid hatayî şalvar 24k/menkuş havlu makrama, 8k/menkuş kebir baş yemenisi, 24k /kuş tüyü döşek, 3k 10p/müsta'mel telli hatayî entari 20k 13p/müsta'mel kebir ve sağır şayak mak'ad, ikişer aded, 14k/def'a müsta'mel şayak mak'ad, 25k 10p/müsta'mel şeritli hatayî kablî zerdava beçesi kürk, 37k/müsta'mel telli hatayî kablî cübbe kakum kürk, 40k/şeritli maî telli hatayî kablî kakum kürk, 57k/cedid şeritli hatayisine kablî kakum cübbe kürk, 90k/cedid telli hatayî kablî zerdava beçesi kürk, 73k 15p/müsta'mel Acem zeryaftiyye kablî kakum cübbe kürk, 48k/müsta'mel telli maî hatayî entari, 34k 6p/cedid al telli hatayî entari, 22.5k 10p/müsta'mel şeritli sarı şâlî beneş, 35.5k 1p/Acem zeryaftiyye kablî kakum kürk, 46k/harir keşan, bir çift, 17k/müsta'mel telli Bağdad poşisi, 23k 10p/şeritli müsta'mel şâlî beneş, 19k 8p/def'a müsta'mel kumaş yorgan, 10k 10p/müsta'mel Acem zeryaftisi kaftan, 21.5k 3p/köhne diba kesme, 12k/müsta'mel Acem zeryaftiyyesi entari, 15k 6p/müsta'mel hatayî entari, 33k 2p/müsta'mel telli hatayî kaftan, 32k/müsta'mel telli hatayî kablî zerdava beçesi kürk, 21k 11p/def'a müsta'mel telli hatayî kablî zerdava beçesi kürk, 43.5k 5p/müsta'mel al Sakız hatayiyesi entari 16.5k/yeşil çuka zenne ferace, 16k/rahmi cedid kesme, 50k/def'a harir keşan, 16k/atlas işleme sefer peşkiri, 30k/müsta'mel sim düğmeli telli hatayî kaftan, 32k 15 para/def'a kıl yan minderi, iki ad, 13.5k/müsta'mel zerdava beçesi cübbe kürk, 15k 11p/üç zira' al çuka, 12k/köhne çuka kesme, 13k 10p/cedid işleme baş yemenisi, 11k/cedid zenne alaca entari, 11.5k/def'a müsta'mel sarık örtüsü, 40k 6p/müsta'mel kıl kadife yasdık, 10ad, 40k/müsta'mel hatayî kaftan, 25k/müsta'mel Burusa yasdık, 12 ad, 48k/müsta'mel Acem zeryaftiyye kablî zerdava beçesi kürk, 47.5k/müsta'mel şal hatayî kaftan, 12k 6p/köhne Acem dibası kaftan, 28k 10p/müsta'mel yeşil hatayî şalvar, 13k/müsta'mel şeritli kadife cübbe, 15k 15p/cedid yeşil Sakız şalı, 99k/kebir şayak mak'ad, 22k/def'a Uşak döşemesi, 23k/def'a memlü Burusa yasdığı, sekiz aded, 39k/telli Sakız hatayisi, 40 zira', 87k/müsta'mel kırmızı Sakız şalı, 17k/Acem zeryafti entari, 12.5k 8p/müsta'mel kıl kadife yasdık, 4 aded, 21k/kırmızı Venedik hatayisi, 1 top, 30k/sim bullu saç bağı, 17.5k/at gömleği 20p/tüfenk 246p/köhne kırmızı geremsud kablî sırt-ı zerdeva kürk 22.5k 2p/def'a gömlek, 12 aded, 16.5k/def'a gömlek 20 aded, 25k/müsta'mel zenne sof şalvar entari, 16.5k/Trabzon bezi, 11 top, 11k, (Telli Venedik hatayisi 18 zira'/def'a telli al hatayî 26 zira'/def'a elvan telli hatayî barça 18 zira'/ince tolama şerit 37 miskal/iki çift tahta altun bilezik, 18 miskal/iki çift sağır zümrüd küpe/def'a bir çift tahta altun bilezik, 7.5 miskal/dört çift hurda incilü altun küpe 9 miskal/kebir meşin kese içinde fındık altuni, 5791 aded/Rize kettan bezi 4.5 tob/yedi sim tas, 330 vezn/4 aded sim gülabdan 300 vezn/4 aded sim buhurdan 500 vezn/2 aded sim matara 550 vezn/sim leğen maa kabak ve ibrik 640 vezn/def'a altun bilezik 37 miskal/2 aded altun çelenk 10 miskal/9 tob Şam alacası/10 zira' kırmız atlas/üç külçe ham sim, 15200 vezn/Hurda sim vezn 60/zer mahub maa zincir, 79 miskal/altun küpe 2

miskal/60 tob Rize bezi kettan/def'a yıldızlı sim pul, vezn 45/bir tob beyaz Musul bezi/4 aded sim topuz/beyaz kabzalı sim gaddare/sim yıldızlı reşme/bir çift elmas kuşak/def'a altun kemer kuşak 63 miskal/def'a yakud yüzük/def'a altun bilezik/derunî kisede findık altuni 778 aded/def'a derunî kisede zer mahbub 504 aded/mahlut altun 40 aded/kenarlı Rize bezi, 4 tob/bir aded siyah cedid üç güllü ve saçaklı menkuş çuka kesme/def'a bir aded cedid üç güllü saçaklı al çuka kesme/bir aded müsta'mel üç güllü menkuş kırmızı çuka kesme)¹³³. Pencere camı 78k/ham kendir 46.5k/elvan boya, 30k/keraste, 45k/beyaz taş, 32k/bencere timuri, 45k/köhne memlü kadife yasdık, 15ad, 22.5k/müsta'mel evanî-i nühasiyye, 400 kıyye, 340k/def'a (...) ve köhne evanî-i nühasiyye, 728.5 kıyye, 516k.

Gürciyü'l-asl (Gürcü asıllı) be-nâm-ı Fatıma seb câriye, re's 1 (bir aded), 201 kuruş/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Aişe seb câriye re's 1, 171k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Ümmügülsüm seb câriye re's 1, 220k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı diğer Aişe seb câriye re's 1, 200k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Servi seb câriye re's 1, 220 k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Zehre/Zahire seb câriye re's 1, 220k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Rukiyye seb câriye re's 1, 256k/Rusiyü'l-asl be-nâm-ı Zetb(?) seb câriye re's 1, 180k/(...) be-nâm-ı Aişe seb câriye re's 1, 220k/Karale be-nâm-ı Ayvaz ve Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Kör Osman ve yine Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Esir re's 3, 190k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Ali re's 1, 60k/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Hasan Derviş re's 1, 65k/Sakaviyyü'l-asl (Saka asıllı) be-nâm-ı Süleyman ve Yusuf re's 2, 100k/Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Süleyman sefine ile Âsitâne'ye irsal (...)/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Murtezi sebi re's 1, sefine ile Âsitâne'ye irsal/def'a Gürciyü'l-asl be-nâm-ı Yahya serahak res 1, fevt şed/Arab Abdullah re's 1/def'a siyah Arab be-nâm-ı Ali (sebi) re's 1

el-Mesârif

Resm ve harc-ı masârif 230 kuruş/kâtiplere ve huddâmiye 70k/dellâliye 50k/esir dellâlina 10k/Azab Ağasına ücret-i muhâfaza 15k/cevârî ve firakların hin-i yollarına dek kal'a-i vüst dizdarına 10k/Orta Alemdarına 5k/câriyelere vaz' olduğu hâne icâresi 10k/bâ-hüccet-i şer'iyye cevârî ve firakların 71 günlük mesârif-i me'kûlât 354k/bâ-hüccet cevârî ve firakların 120 günlük mesârif 381 kuruş/Âsitâne-i sa'âdete giden câriyelere navl-ı kayık 140k/Âsitâne-i sa'âdete giden eşyaya masraf ve câriyelere me'kûlât ber-muceb-i defter 258k/kölelere melbusât 25k

el-Mesârif yekûn 2478k

Mübâşir mumâ-ileyhin mah-ı Seferü'l-hayrın nihayetine gelinceye değin (...) ta'yinât behâ 920k.

¹³³ Parantez içerisinde verilen eşyalar BOA. Baş Muhasebe, Muhallefat Defterleri, No 33/60'dan alınmışlardır.